

КЊИГЕ ЗА НАРОД
ИЗДАЈЕ „МАТИЦА СРПСКА“ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ ПЕТРА КОЊЕВИЋА
СВЕСКА 61.

НЕЈЕДНАКА БРАЋА

ПРИПОВЕТКА ЗА НАРОД

НАПИСАО

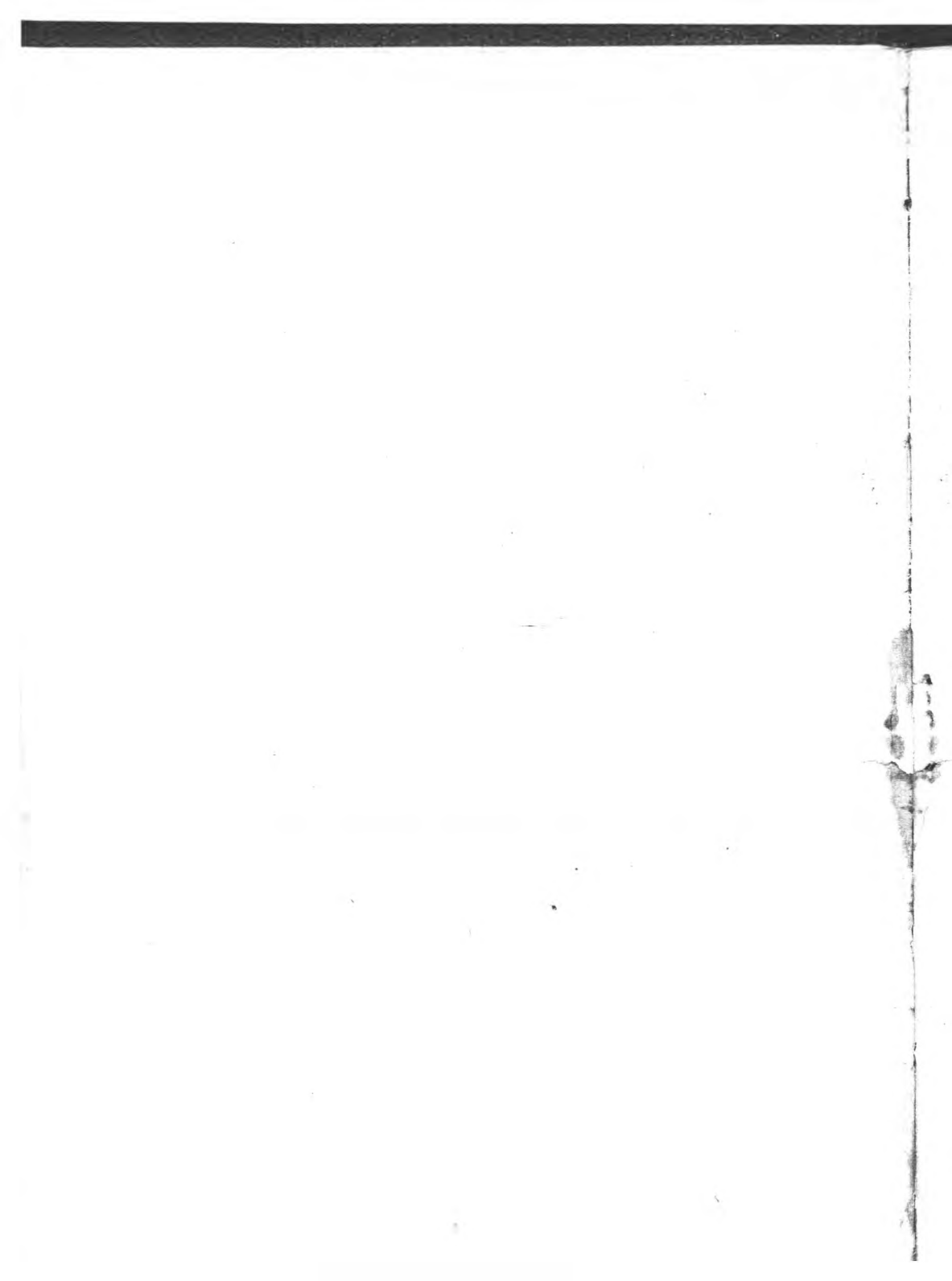
СТЕВАН МАМУЗИЋ.

I.

НАКЛАДОМ СРП. КЊИЖАРЕ И ШТАМПАРИЈЕ
БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ

1896.

1. Пре деобе.

Свршено је, свршено. Ето и свет се разбиће са даће, само осташе још најближи сродници.

„Отпремише га синови и сна ваљано“. чуло се на сокаку, где говоре они, што су били на даћи.

„Па и требало је, богме“, чули се одговори. „За његовог живота они су живели бог зна како још, а ето после њега — и руком показивали — така кућа, таке стаје, таки грунт, као што је у покојног бабе Цветозара, мало је наћи, мало!“

„Само ако буду умели, биће им добро!“ рекоше једни.

„Умеће, да шта ће!“ одговорише други.

„Да бог да, али тешко... тешко...“ говорише они, као што то обично бива, да једни говоре добро, а други сасвим друкчије, та да, само нека се говори. И говорило се. Људи страхота воле да нагађају. Ови други су видели, како су му синови ваљани до сад.

на ће — али банн за цело! — и од сада. Они први, дакако, рекоше друкчије. „Научили су они на безбрижан живот, особито онај старији; тај ти је, богме, имао код свог бабе, што му срце зажели, а сад? Да ли ће се умети збринути за све, што треба, и што човек онако од беснила хоће, а да не крњи своје добро?“ питаше се сами, а сами и одговараше вртећи главом.

И тако је то било онај дан, кад саранише бабу Светозара, а тако и два-три још дана, па престаде, заборави се као и све.

*

У кући осташе два брата. Старији је већ био ожењен. Са њима су седели стриц и стрина са девојком својом. То је била сва породица Никшића у две куће, кад се овамо урачуна и бабе Светозара унуче, Криста, ћерчица старијег сина Радована. Била је то некад једна велика и јака задруга у бившој граници у Срему. До душе, није била јака друштвом, него имањем, покретним и непокретним. Сада су две куће: Бабе Светозара и Рајкова, браћина, као што би синовци рекли.

Ова соба, у којој они сада седе, стражња је соба, у којој је покојни баба живео. Предња је била намештена, и у њој је баба као самртник одлежао. Ова је стражња соба обично

намештена, сасвим обично. У врх собе је сто и око њега две клуне са наслоним; с једне и с друге стране даске на ногарима — то је за кревете. С леве стране кад се уђе у собу — кућа је на поноћ окренута била — била је велика земљана фуруна. Управ, до те фуруне пружале се даске с те стране. Могло се ту два кревета наместити. То се догађало само зими, и тада бп баба пружио ноге управ до фуруне; дакако да је било тек у старијим годинама. Сада су била два кревета, један с једне, други с друге стране, лепо намештена, а оне даске до фуруне стајале су голе. Дабогме, и до преког прозора стајао је орман са четир фијоке. То је покојне матере. За вратима још чивилук и онда смо све изређали до св. Ђурђа и кандила мало испред њега.

У соби су сви ћутали осим стрица, браце. Он је приповедао. Као старији човек он је знао, да је то врло тешко остати сироче, макар и да си одрастао. Зато је и гледао, да своје синовце утеши колико толико. А већ шта ће браца приповедати, лако је погодити. Иза самртника се увек о њему приповеда. Тако је и овде било.

Ево брацине приповетке.

„По Богу, и ми смо ти двојица ето тако остали иза нашег оца, као што сте ето ви сада. Мени је било двадесет, а баба био пре-

машио двајест четири. Имао је он већ и дете, али то је рано умрло. Остали смо ти ми, брате, у доста нуној кући. Тако, тријест јутара земље, марве много, справа свих за наш рад: што год хоћеш, свега доста. И ја ти и мој баба, ваш покојни отац — Бог да му душу прости! — 'нако... лепо... савим лепо. Лепо, на сву годину тако. И на другу јесен — у јесен умро и наш отац, као ето и ваш, Бог да им душу прости! — а ја да се женим, и оженим се. Боме ти ми писмо саставили више две године заједно. Није то било ради жена. Јер код бабе су морале све жене: ћуткац. Него тако. Он био жустар, а ја спор. Њему се није допало, а мени омет оно, како он ради. И ми ти се споречкамо, па и раставимо. Него нисмо се свадиле, лепо смо се растали. После смо један другом и помагали. Ваш отац, баба, у млађе године радио, радио, богме, за вас двојицу, па теко и стеко. Ето, вама је остало четрест јутара земље, а он је пре тридест две три године имао тек петнајст. Кад је стеко, онда је и живео. И одевен и нарањен и напојен и прошо се свуда, и што год хоћеш. И јес живео. Него имао је и право; то је његова мука, а није је ни крњио, ни задуживао. Да, сад сте вас двојица остали. Ти си се Рако (име му Радован, ал тако га звали) нагледао света. Био си у

Сервији (граничари многи тако кажу), и у Шлавонији и у Маџарској — нагледао се и села и вароши, света и лепота, свега! А овај млађи? Е, да је његов баба још поживео и само да је био здрав ово две-три године, и он би тако. А овако, шта ћеш мој Тошо, кад ти Бог није дао?! Ал ништа. Ти си радио и само то научио, па ће добро бити. Лено је све видети и чути, ал умети и хтети радити, чини ми се, најбоље је. А ти га, Рако поштеди, пожали га више пута; младе су то још кости, а вруће срце, врућа крв... Никшића, да шта!“ заврши стриц као с неким поносом. Издувао се, па ће онда опет: „Слажите се, децо! Ти си Рако брз, оштар, ти планеш. Пази, да онда не речеш што год, јер знаш, кад се рекне, повратка нема. А ти Тошо пази, да и не дође никад до речи. Кад има речи између браће, онда нема добра.“

И браца заврши саветовање и приповедање. Више пута му је жена упадала у реч: „А што и ти ниси био такав?“ Он би само руком одмануо, па наставио не прекидајући. Сад јој је тек као у шали рекао: „Нисам имао с ким, да будем онакав.“

Она се није љутила. Познато се и по њој, да није од таквих. Била је близу педесет, а још округлих образа. Није се та утргла радећи. И сад је сасвим мирно пребирала по

столу, шта је било лепо од колача, па гри-скала и давала ћери, што је била до ње. То је њино јединче. Као мати, биће и она. То нису рђаве жене, само што се не кидају за радом. Преко од њих седели су Рака и Тоша. Поднимљени обадва, а ћуте као заливени.

На даскама до фуруне седела је млада Ракина. То је чељаде било вредно познавати. А шта ви мислите, ваљда град од жене? Није. Ваљда лепота ко у виле? Није ни то баш сасвим. Ваљда добра као анђео? Није тако добра, ал добра као најбоље чељаде. Ето то је. Така је Боса. Омања, више сићурава, ама док је погледаш, видиш, да је добра и одма осеташ, да и ти мораш бити добар спреам такога створења. Њој је на крилу спавала мала девојчица тако од две године, а она је миловала рукама. Очи и уши су јој пазиле тамо, где се говори.

Још се по шта шта говорило. Браца се још сећао свог брата, још је спомињао, како је он шта радио, и говорио је синовцима, да само они тако раде, па ће бити добро.

Касно у ноћ полегаше.

Браћа нису дуго заснала. То им је друга жалост у животу. Пре две им године мати умре, и тек што се научише, да их не гледе она два ока. што најмилије гледе а ето им умре и отац. Истина, да су људи. али је то

тек тешко знати све, шта кући треба и од куда да се то набави. То су браћа видела још за живота очева. У једанпут траже други кварт пореза. Они се забрину. Оду оцу и кажу му. Он им се смеје. То је било, док је баба био болестан.

„Не дирај рану, она је сада буд зашто. Него вуну продаји, јагањце мушке, шта ће ти они“, рекао би он.

Они би послушали и то би било дивота. Сад се боме, сам брњи. Исто је тако и код рада. Нађе се, а ти треба да радиш три, четири посла. Који ћеш? Питај бабу и он ће ти рећи. И баба је нашао, који је пречи.

Него млађег брата су и друкчије бриге мучиле. Није он дете. Видео је он, шта и код бабе није ваљало. А шта то не би ваљало?

„Јест истина, мислио је Тоша, што браца за Раку вели. Он је на свако добро научио. Док смо још били деца, он је увек имао крајцару у џепу. Тек, а у Раке видиш те бонбона, те алве, те шећера — што год му срце зажели. Од петнајст већ година почео се момчити. На њему штофане хаљине, док их у селу ни прави момци нису имали. Други носе обојке и опанке, а наш Рака ципеле: други потроше десет или двадесет крајцара у колу, а наш Рака још онда и педесет. Кад је био момак, био је први. Он коло води.

ајд то је лепо, он свирцу баца, он и сам пије. на се и напије. Он је иш'о, бог те пита, куда. Куд год је и отац ишао, свуд га је водио. Него сад, сад ће ваљда друкчије. „Кад падне слеме на теме онда ће он осетити, како је оно тешко“ говорио је покојни баба стрицу, кад га је овај карао за Раку.

„А ја? Хм, и ја би био први момак у селу, само да је мој баба био здрав. Па и ваља, кажу, протерати, док си млад. А овако? Ех, шта би. Сад баба умре, сад нема ништа. Све и да се може. — а може се фала Богу! — опет се неће. Та њин је баба био тако добар њима, да је заслужио, да се из њиних уста не чује песма, нити да њина нога зангра бар годину дана. А после? Ако те не узму у војнике, мораш се женити, да шта ћеш, па опет нема ништа. . . . Ал свѣдно . . . онда се бар гледи своја кућа, свој посао . . .“ и Тоша усни, споменувши и опет на послетку свог бабу.

Рака се опет сећао доброте очеве наспрам себе. И суза му је по која отишла. Оштрији људи су осетљивији, особито онај, који је научен, да увек да одушке оном, што осећа. Ако је сретан, биће весео; ако је несретан, биће жалостан. Ако га разљутиш, сева очима: ако се ражалости, плакаће. . . И сам је помишљао на оно, што ће тек да дође. Зато

му је и било још више жао бабе. Сетио се и Тоше и како је он добар, како никад није што противно му рекао. . . Пазиће га.

Браћа уснуше скоро у зору. И сањали су, да боме, свога бабу, свој живот за његова живота.

Кад су устали, сетише се свог бабе, жалише га, ама груди су им биле пуне: осећали су како ће и даље добро бити.

✱

И освану тај дан и прође лепо. Прођоше тако и други, прође и месец, два дана а све лепо. Браћа се питала, шта ће радити. Млађи није хтео ништа преко старијега, а старији се увек саветовао с млађим, јер је и овај већ био човек. Бивало је то овако.

„Ја мислим, Рако, да би данас требало обрати још ону постад кукуруза, што нам је заостала на она два јутра, па одма мећи кукурузовину. Знаш, у крају је, па ће се марва чешати онуда, а неће је настири чувати сад, кад виде да је обран кукуруз. А тамо је здраво лепа, па може је отрцати, а нама богме треба. Треба преранити она наша говеда!“

„Е, де, де, Тошо. Иди, зовни Мију, Јулу, овога ил онога, па ћемо се пожурити, да то данас урадимо. Добро велиш ти. добро.“

А неки пута и не би било добро, што Тоша вели, и онда је Ракина послушана. Док су браћа тако по пољу, Боса је код куће.

Она незна, шта је пољски рад, од кад јој је свекрва умрла. Кућа је велика, па једна душа има по цели дан посла, да никад не седне, ако хоће, да јој је све у реду.

Из јутра би помузла, па истерала краве, спремила свињару и чобану торбу, наранила живину, браове; и то је све морало бити у реду, док се љуцки раздани.

Сада је требала кувати ручак берачима. Онда би поспремала собе. окупала дете, и ту ти је већ време, да се кува ужина. Долазила су и кола са кукурузом; требало је и капију отворити. Кукуруз су изручивали на двориште, да се провене, а није га ни имао ко бацати у котобању до до вече.

Ту је опет требало попазити, да рањеници не би кукуруз разметали. И то је све тако ишло, док се не вечера. Сада опет пери судове, чисти обућу, пери обојке, намести великима, успавај малу, па тек је онда мирна и то тек онда, ако дете мирно спава.

Тако је то ишло читаве јесени, док се није прерадило. Људи су радили своје послове, а жена свој, па је све ишло, као што Бог заповеда, док се не деси нешто. Рака је до сада био сасвим на свом месту човек.

И сад би он завирio у биртију, понио чашу вина, па бежи кући. То није ништа. Нит сиромашнији, ако попије, нит богатији ако не попије него ретко је то када било.

*

Децембарског једног дана седели су сви у кујни около огњишта. Било је за дана, после подне. Него ти дани особито кад је мењава, били су пола ноћ, тако би се смркло. Ватра је буктила на огњашту повелика. па је све осветљавала некако румено, и чељад и ствари у кујни, или како се то обично каже „у кући“.

Ту су били обадва Никшића, и обадве женске, мати и ћи. Мала је Криста вукла за собом неко парче простирача, па би седла час пред оца, час пред стрица, а онда би се хватала матери за сукњу, па би јој сметала.

„Бога ти Рако, зовни је себи“ рекла би тек Боса и откачила ручице од сукње.

„Кристо, Кристо, оди баби, да ти да нешто“ звао је он „Бабо . . . бабо . . . ево ме . . . ево! говорила би мала, а кад би он пружио руку, да је ухвати, рекла би: „Ац!“ и побегла би чики. Онда је овог тако варала. Она их је највише засмејавала.

„Је ли, цико, ја ћу бити велика. И ја ћу . . . је ли? . . . не, сес (пет, шест) бундева носити. Је ли, цико, па онда пеци, пеци.“

Дабогме, видело је, како чика носи бундеве да пече. Они су се смејали.

„Је ли бабо, ти цеш купити Кисти цинеје, је ли? А ја ћу мусти каву, па пити мека, је ли мама?“

И то је тако ишло. Било је ту безброј питања и одговора и свега, да станеш, па само да се смејеш. Они се тако ту забављали, а у једарад уђе у кујну нека жена.

Била је то кума Макрена

„Помоз бог кумови и кумо!“

„Бог ти помогао!“ отпоздравише. Размакнуше се и дадоше јој места на банку.

„Види се, сви сте здрави. А гле, мале Кресте... па баш велика.

„Фала Богу, добро је, као што видите. Криста расте. Сад нас већ све развесели. Како кум, је ли здрав?“ ушта Рака.

„Фала Богу!“

„А кума?“

„Фала Богу!“

„А кума Младен?“

„Фала Богу!“

„А младожења?“

„Е, ни брига га. Нашли смо му девојку... још каку. Ал зато и јест онај мој добро наморно коње. Свѣдно, бар зна за што. Него куме, ја сам дошла... послаше

ме. да вам јавим за старосваство. Сватови ће бити чак тамо о св. Јовану.

„Нека, нека, ако ће. Ми ћемо бити спремни“, одговори Рака. Кума Макрена поседе још мало. Разговараше о радовима јесењим, колико су шенпце посејали, колико јечма, колико набраше кукуруза, па о времену.

Већ у поћ диже се Макрена и оде.

• Тек што она оде, а Тоша заусти.

„Бога ти, Рако, а како би се ти примио старосваства?!“

„А као зашто да не бих“, чисто се осече Рака.

„А зар ти, болач, не знаш. јади те не знали, да онда неће бити ни по године, како је наш баба умро“ рече Тоша са болом и прекором.

Рака се замисли. „А гле! тога се нисам ни сетио; него сад шта је ту је“, мислио је Рака, а онда ће гласно:

„Па то је, чујеш Тошо, још од старине тако. да ми будемо њима стари свати, а они нама, па макар се шта десило. То ми је причао и покојни баба, па сам се зато и примио. А после, ми не морамо ни играти ни певати“.

Изрече Рака, а није сасвим истину говорио. Тако је то додуше бивало између те две куће: Сузића и Никшића, али се није никад

десило, да су сватови тако близу од саране, особито од саране старешине. И није се баш Рака примио, што му је тако покојни баба причао, него тако, није ништа ни мислио. А да се сетио, баш тешко да би се примио. А сад више неће одрећи. А после, биће онда и близу по године како је баба умро, а неки и жене и удају већ онда, а он да се не прими старосваства. Чудна ми чуда! Не играј, не певај — па ето ти. А још они му говоре, они га уле. Ево и Боса говори:

„Бога ти, Рако, како би се ти примио? А знаш ти, да је та жена дошла само зато, да те позове тако рано, јер су они мислили, да ћеш ти одбити, па да они за времена нађу другог старог свата. И шта ће та наша кума сад да приповеда, кад оде кући? Како су се они оманули, како је изишло сасвим друго, него што су они тели. Па можда су они говорили већ и са другим човеком, и тај се већ примио. А кад оно: Рака се не одриче! Него још имаш кад одрећи. Може „браћа“ (тако је она звала девера) отићи код кума Сузића, па рећи, да се не може и онда би све било добро.“

Тоша је одобравао њен говор.

„Хоћу, ако ће Рака, могу одма“ рече Тоша, а чисто се издигао. Види се, да је баш спреман, да иде.

„Мани“ рече Рака и ману руком. Тоша седе и угре очи у Раку. Знао је он, да ће сад бити црно или бело. Него кад онази, да се Рака поче мрштити, онда је већ помшљао, шта ће бити. И његове се обрве свукоше.

. Боса га је гледала чисто плашљиво. Она је научила да ради свој посао како она зна. А знала га је, фала Богу, као мало која. Него друго шта она се није никад бринула. Што би јој рекли, то би радила, на мирна Бачка. А сад и она неког учи! Чисто се поплашила. Него сад се опет сети покојног бабе, и онда се умири. Послушаће сад Рака, мислила је.

А Рака?

„Жена ме је звала, мистио је он. Ја сам јој рекао да хоћу. Она ће то сад рећи. Они и ако су звали кога другог, нису баш звали, него тек споменули. „Прими се ти, ако Рака не усте. Ако он оће, онда је шта друго“. И ја се примио, а сад да се одричем — таман посао. А после, баба је волео и поштивао то пријатељство ко и кумство, и још се не мора ни играти ни певати; да шта, нико никог не тера!“

„Ми ћемо ићи у старосваство“, рече Рака издигнувши главу, па погледа Тошу, па Босу. Ова се скупи . . . па — и то је њој право.

„Ја нећу ићи“ плаву Тоша Ђинивиши. Лице му је пламтило.

„И ти ћеш ићи!“ рече Рака на очи мирно. Усне су му биле стиснуте, а груди му таласале. . . . Бесан је био.

„Видећемо!“ рече Тоша.

„Е, ле, видећемо!“ рече и Рака.

Тоша оде, и негледајући ни на једно. Осташе ови двоје. Боса је седла скупљена крај огњишта, а Рака је корачао по кујни. Још се није смирио. То му је све једнако у глави.

„Они баш неће мислио је. А да видим хоћете ли! Те ово, те оно, неће они“.

„Одлази намештај тамо у соби“ рече Рака мрко Боси. Ова се ћутке диже и оде, запали лампу и намести.

Ту ноћ браћа нису опет дуго спавала. „Он је силовит“, мислио је Тоша за Раку, „што хоће, хоће, на било то добро или не, свѣдно је то њему.“

„И они нешто хоће“, мислио је опет Рака, „а не знају ништа. Огренићемо се о бабу, мисле, а не знају, да би га могли запитати и сам би то реко.“

Него помислише и на свет, особито Тоша.

„Јесам ја рекао! Хе! погодио сам ја. А шта ви, живиће они лепо — хоће да!“ го-

вориће свет, а има злобног света, и те како још.

То је учинило, да је Тоша заснао, ломећи се, да ли ће ићи или неће.

Мисли о свету и сачуваше браћу, да не буде што горе. Сутра о ручку били су опет заједно. Ту је била и мала Криста. Дете као дете; зна ти она шта!

„Цико, а мене мама тупала (купала), па ја све брч, брч, а мама миј, миј! (мир). Ћико, ја имам бебу, види, види“ и показива му лутку, али чика нешто дрвен.

Мала се стала још већма мазити. „Види, ћико, то; види, цико, оно“ и све тако.

А чика?

Куд ћеш, шта ћеш од малог обешењака. Узе је на крило, поче је голицати, а она се смеје. Смеј јој је као гукање голубово. Још показује у смеју и оно мало зуба као у мишића. Чика је мило гледи, ама је опет невесео. Додуше, зна зашто, а зна му и брат, што преко од њега седи. Не говоре још, није ни чудо.

„Што су ти ти Никшићи својеглави, нема више“ рекао је један деда, још док им је баба жив био. „Него закинути ником ништа неће; само не дирај у то стршљеново гњездо!“

„Ко је љут, тај је и мпловтив“, говоре људи. И то је истина, него таки су људи

милостиви обично само према деци. Најбешњи су људи најмекши наспрам деце. Њина деца раде што год хоће, док не преврше, Е. боме, кад преврше, онда зло прођу. После деца раде опет што хоће, док опет до тог не дође. И шта бива од таке деце? Необуздани као и очеви, ето то.

Деси се више пута, па та деца, што их очеви одвише волу, измире ове с ким.

То је и овде било.

Мала се Криста забављала са чиком, а јасно се видело, да га баш воли. Ракин је поглед пратио детињи, па тако он погледа и брата. Гледао га је, дуго га је гледао.

Питај, да ли га је жао било, што га онако у срце дирну синоћ!

Није!

Рака је још мислио, увек ће и мислити, да је он био у праву. Скоро по године биће; онда савет очин, да држи то кумство; онда — опет се љутио — не мораш ни играти, ни певати!

Док је тако дошао до краја, намрштено се је био, и промрмља:

„Мора бити!“ Чуло се је то.

Тоша је друкчије мислио. Успомена бабина била му је светиња. Дабоме, кад би бабу могао запитати, да ли да се иде или не, он би рекао: „Идите!“ Него синови треба

сами да знају, како се поштује отац и његова успомена. Ал баш кад Рака хоће, нека буде. Свет ће шушкати, али и да се не иде опет би шушкао. Та да! Сад већ ево све село зна, да ми нисмо одрекли, а кад не би ишли, разбирало би се: „Зашто то?“

Тоша диже главу у онај пар, кад Рака оно промрмља. Први се пут погледаше сада од јутрос.

„Биће“, рече Тоша, остави малу и оде.

Рака остаде сам, јер и дете оде у кујну матери.

„Биће“, шапутао је Рака „дабоме, да ће бити. Него није ни требало оно приповедати. Којешта све. Ајд, оном се и не чудим, али оној. Она и да приповеда! Услободила се покрај Тоше“.

И Рака је устао са клупе и ходао собом. Мислио је све једнако о том. Више пута као чуо би глас изнутра из себе: „Ниси се требао примати, не!“ Али Рака би онда опет брзо премишљао о оном, што је већ и говорио, и тако би ућуткао онај глас. Е, па да! Кад човек најгоре' дело' учини, опет нађе, чим ће се правдати; изговор се нађе.

Сад се браћа више нису саветовала, шта ће се и како радити. Млађи није никад више хтео рећи: „Ја мислим овако, или онако. него би само упитао: „Шта ћемо радити“.

И Рака би рекао :

„Узми два три најмљеника, па ћеш сутра с њима искрчити ону живу заграду горе у башти, и ударићеш тамо плот. Ја ћу на другу страну“.

„Добро“, и то је било учињено.

Тако је то ишло у кући Никшића. Тако прославише и Божић, све тако дрвено, ништа од срца, братински Тако дође и св. Јован. кад су сватови.

••

У сватове ићи није шала. Мора се ту љуцки спреман бити.

Давно пре зоре била су два Никшића на ногама, Боса и пре. Трчкало се ту, тражило: чистили се коњи, хаљине, обућа, кола. Кад се разданило, а на сред дворишта видиш кола чиста и у њима бели јастуци, а преко ових шарени ћилимови. Био је снег отпустио, па се соник покварно. Мора се сад на колима. У колима упрегнута два вранца, мораш их држати. на њима узде и амови, па све искићени лопарима, а на овима кићанке од вуннице — ех! стапи па гледај! Стриц стоји пред коњима, па их умирава, да се не би поплашили и тако шта покидали.

У соби се спремају Рака и Тоша. Рака весео, а Тоша није баш сасвим, али опет

мало га је прошло. Рака извади из ормана новце.

„Немамо, Тошо, више од двадесет форинти. Хоће ли то бити доста, а?“

„А како не би, ја велим теби петица и мени, па доста. За дар си велиш, спремио два дуката, за тебе и Босу“.

„Спремио сам, да. Али ово новаца биће мало.“ Рака се замисли.

„Добро, теби пет, мени пет,“ рече и пођоше да седају.

Зовнуше и Босу.

Ова је опет говорила стрини, шта да спреми за „част“ (граница је то с оне стране Митровице. С ове стране зову „краваљ“). Стрина је климала главом.

Изиђоше. Стани сад, па види.

Изиђоше прво њих двојица. И јес их лепо видети. Плећати то момци. Онај старији и бракајлија са густим црним обрвама и као угљен црним очима. Онога млађег тек гари наусница и као потањи је, ама види се, биће људа.

Док су ишли колима, стриц их гледа, па ужива.

„Ала, Цветозаре, ала остави људе. Да шта, Никшића је то лоза. Ех! да их види

сада покојни баба, ала би волео. Мало преко реда пођоше до душе у старосваство, ал шта ћеш? Младеж је то, не мош ни замесити. Него, сваки ће стати, на погледати. Има и шта, богме!“

Тако је стриц мислио, гледајући их, а очи му сијаше од радости. Ено их седоше, наместише се. Коњи фрчу, копају ногама, тресу главама: једва чекају, када ће поћи.

„Чувај нам, браца, Кресту“ опоменуше још стрица, а онда Тоша пусти мало узде. Поскочише вранци, полетеше, сагледати их не мош.

Стриц истрча на шор, да их прати очима. А било је и света пред околним кућама. Ови су их такође гледали, а боме по што шта и рекли.

„Било је ту свашта, пријо“, говорила је нека бака опет некој баки. „Читаво су ово време дрмити ти Никшићи један на другог. Старији је хтео да се иде, а млађи није. И виш, одоше. Изгледа, пријо сад, као да није ништа ни било, ал пући ће тиква . . . оће богме.“

Други су опет хвалили оно, што су видели. Чудили се лепим коњима, лепој опреми, а дивили се Никшићима, какви су то људи. Ови нису ни имали кад, да друго што мисле.

Неки су опет злobili им, ал тима би се могло рећи: „Тешко неком, кад га почну жалити, а док му злобе, добро је.“

*

Сузићи су били имућни, а то им је прво овако весеље — прва женидба. Има њи два брата. У млађег су саме двојке. Има две и удате. Старијем су заживела деца тек кад је био у годинама.

Зато су и мислили по селу: „Сигурно је свекар нашао ваљану снају“, па су и грнули многи тамо, кад зачуше свирку, песму, пуцање.

На капији је било места тек да су кола могла проћи.

Кад угледаше младу, просу се шаптање. па и гласан говор. „Ваља, ваља. Таке младе у М. још није било“.

Кад свати сиђоше с кола, кочијаши кола отераше кући.

И Тоша је тако урадпо.

„Жури се на вечеру, а пожури и стрину. да „част“ буде готова“, говорио му је Рака.

„Ето ме за час“, одговори овај, швићну бичем, а коњи одлетеше.

Код Сузића је била хука. бука. Певало се ту, свирало, играло, пуцало. Било је баш весело. Тек кад дође време за вечеру. онда се сватови мало умирише.

Поседаше за дугачке столове. У прочељу младожења и невеста, десно кум, лево старојко, Рака, и даље по старештву у недоглед.

Почеше се доносити јела.

Овде има нешто да се каже. Наш је народ у граници, бар у сремској, уобичајно, да у оваким приликама долази прво чорба, тако звана „супа“ на сто. За њом говедина (често и свињско месо, јер и од овога кувају често „супу“) с реном. Кисела је чорба истиснута у оваким приликама, а управо њој би било прво место по нашем старом обичају.

Него ту домаћини умују: Код младиног је оца ручак, а код младожењиног и нема правог ручка. Ко држи и сутра дан сватове, ту су ови напити; њима је до киселе чорбе. Зато они хоће прво вече „супу“.

Сватове су послуживале многе девојке. Међу њима био је и „чауш“. Њему су говорили, шта нема и шта треба, а он би онда девојкама заповедао. Био је то млад весељак. А, богме, његова част и иште, да буде такав. Он мора свуд стићи. И редуше мора пожурити, и у подрум стићи, и госте понудити — та, све он мора. Овај је управо био такав. Он је стизао да сваком по нешто рече, да га понуди, да га засмеје.

„Е, баш ваља чауш,“ рекоше му многи.

„Је ли, да није бољи, од суне?“ одговори им он.

„Мани, зна ти тај, шта ће рећи“ рекоше.

За супом дође говедини с реном, а онда кисели купус са кобасицама, а онда — печење!

Кум подиже чашу и испи у здравље младих кумова.

Онда чауш отпоче најтежу дужност, приказивање „части“.

Прво је био кумин на реду.

Ту су ти унаоколо поредани око дрвета листићи печени на масти. На врху је забодена јабука. Преко листића висе папуче, чарапе и огледало.

Чауш отпоче.

„Бар вече куме и стари свате! Ево се наша кума потрудила да обдари нашу новину са леном части. Е, гле, гле! . . .“ и он је окретао част, да би сви све видели „ту су лепа колачи, папуче. . . . О, де су оне, ту морају бити и чарапе“, и сиромаша он се трудио, да их извуче из колача. „Ту је и огледало! Е, па да, кад наша новина буде навлачила чарапе, да види куда ће; да се не забунила, па да их на руке навуче.“

Сватови се гласно засмејаше.

„Враг!“ чуло се с више страна.

Дадеше му старосватску част.

Чауш лупну буџицом о греду. Кад је хтео да умири сватове, увек је то радио. Зато ју је баш и имао. На њој је био и пешкир.

„Бар вече куме и стари свате! И друга се кума тако исто подрудила. Гле, колачи; као да су на сунцу печени. Хм! и тај ћурак на столу као да ће проговорити. Него, да је то у место лука, кад се кукуризипа копају . . . хеј, хеј! И цншеле су овде, оне што се сијају. и чарапе, богме. „Ваља старосватица, ваља.“

„Ваља, ваља“ викнуше и други.

„А, шта? . . . ваља и старојко. Први је то човек у селу“, нашали се неки весели Бачванин, што је седео преко од Раке.

„Мани ти Триво то“ љутну се Рака. Они их други умирише, и чауш оде даље редом приказивати части.

Приказивао је сада брже. Где, где, па би чауш уметнуо по коју веселу. Као што је оно, кад је приказивао кумину и оне друге куме част.

Кад се то сврши, ево носе пуне две велике корне које чега. То су младини дарови. Сад ће њих да приказива чауш.

Опет лупну буџицом. Опет се умирише.

„Бар вече куме и стари свате! Ево се и наша новина потрудила, да обдари све свате“

... и показивао је на корпе. „Свекру кошуља“ и он је окретао. да се љуцки види. „Охо! та није да је то платно, пего танко. па фино; е, баш кроз плот увођено, а маљем набијано. Ваља, брате, ваља!“

Осу се смеј.

Е, баш је и тај чауш лола“ чу се говор.

„Мир, мир — луп, луп! — да видимо свекра“ викну чауш.

Кум издиже тањир. а свекар руку: паде сеферин.

„Живио свекар!“ викну чауш, а за њим и други.

„Луп, луп, луп!“ Мир влада.

„Бар вече куме и стари свате! И за свекрву се наша новина побринула. Ево јој кошуље; дугачка је од перчина до пете. Кад би је на мене метли. ја се не би ни видео из ње“.

Један момак са стране му рече: „Пружи је и покажи, да сви виде.“ Кад чауш то учини, овај му поче нешто шептати. Други му дотле полако извукоше кошуљу из руке и натучу му је на главу.

Сад се тек осу смеј; све је грмило.

„Бар сам сада налик на попу. нека. нека!“ нашали се чауш.

„Луп, луп, луп!“ и чауш пође даље делити дарове.

Него је весели чауш увек бацио своје бистро око и на тањир, у који се бацали новци. Гледао је, колико би ко дао, па би, богме, неког и осрамотио, ко би мало дао.

Сврши се и то.

Почеше сад игру. Коло је да богме било прво. И свекар и свекрва су заједно са снајом мало играли.

Сад се почеше и натеривати, да се игра. Љуби, бежи на поље, и шта ту свега нема. Штета само што у том натеривању има и гадних ствари, које право весеље кваре.

Чаушу су напунили џепове дукатима — крајцарама. Он највише ради.

„Дам дукат, да кум игра са свекрвом“ поче чауш.

„Дукат, да не играм!“ одговори кум и чауш га се ману.

„Дукат, да старојко испије три чаше“.

„Ево дукат: нећу“.

Почеше сада и други. Ишло је врло весело. Ово је лепо весеље, док се не изметне у лудорије.

Уплете се и Трива Бачван.

„Дукат, да старојко иде напоље!“ рече, а смеје се.

Тај Бачванин био је омањи, ама пун човек. Бркове уфитиљио, руке турио у џепове, а испрсио се. Смеје се али и пркоси.

„Опет он“, рече Рака, а није волео овог човека. Оно истина, он није имао ништа с овим човеком, али је слушао од других, да воле да забада. Он се ругао Сремцима и њиним обичајима. а ови опет то исто њему. Само што су Сремци држали, да они могу дирати. „Ми смо на свом огњишту“, они би говорили. „А што ти долазе нама, да нас терају с наших кућа“. Тако су Сремци мислили, а љутили се, кад се и он њима руга.

Дакако, да нису имали право. И што се они више Триви ругали, и он је њима.

„Дукат, да не идем“.

Трива је био напит.

„Е, баш ћеш отићи. Вози се као барон. Да видим, хоћеш и ту бити такав“, мислио је Трива.

„Сексер, да идеш“, рече Трива.

„Ево, да не идем“ и новци су падали.

„Четир, да идеш“. а све се више смеје.

„Четир, да не идем“, и Рака се све више љути.

„Форинта, да идеш.“

У соби тајац. Све очи уирте у ову двојицу.

„Да не идем“ и Рака баци форинту. Очи му севају.

„Два да идеш“.

„Да не идем“.

„Три да идеш“.

Тоша прискочи.

„Три да не иде.“

„Пет да иде“.

Рака цикну. Ујео си, Триво, змију. Рака скочи на астал, па преко. Флаше се изврнуше, чаше, вино се просу; нешто се стакла и полуна. Части су лежале изврнуте. И на земљи их има. Сватови се устравише.

Рака је страشان изгледао. Коса тамо, овамо, очи избечене, ватру сипају, а лице чисто помодрило. Кад прескочи, он изману руком, да ће песницом Триву по глави.

Срећом је ту био Тоша. Једном руком задржа Ракину руку, а другом гурну напитог Триву, да је чак на по собе одлетео. И Трива је хтео још и даље да пркоси. Баш је чекао Раку. Него га сада одведоше чак негде у вајате.

„Лопове један, лопове!“ викао је Рака.

„Мир, не срамоти се“ шаптао му Тоша кроз стиснуте зубе, а чврсто га још држао.

„Лопов, ди је лопов и Раки се оте исовка. Страшна је била. Прва је то у његовом животу така. За бабиног живота ни за живу главу не би смео тако шта опсовати — све друго, али то не.

Сви се сватови скупили око Раке. Неки се и смејали оном лоли Бачванину, али то

да богме, да Никшићи не виде. Више их је било, који су осуђивали Триву.

„А шта, кад се веселиш, весели се, а не забадај.“ говорили су ти. Како тако, тек весеље је било тај час прекинуто, а за Никшиће га и нема више.

Никшићи се опросте с домаћином и његовима, па одоше. Праштање није било од срца. Ови су жалели, што је и такав сват био овде. То, да богме, није речено.

И сам је домаћин тако нешто мислио. Задржавао је старојка и његове, а знао је, да их неће задржати. Ред је био тако чинити.

Кад старојко оде, још се мало о том говорило, па се и заборави. Како и не би? Заборави се и друкчије, а немо ли кад си у весељу и весео.

Нагађали су до душе, шта би то могло бити Раки. Да није имао новаца више, могао је изаћи на поље, на мирна Бачка.

Само ти не помислише, да би то за Раку било горе, нег и ово.

*

Превалила је била поноћ, кад Рака са својима дође кући. Залунаше, те им стриц отвори.

„Па то још не свањива, од куд ви тако рано?“ упита их он још онако дремован.

Та да, знао је он, да се из сватова не долази пре зоре.

Ови ођуташе, па тако уђоше у собу. Соба је топла била. Мала Криста спавала је мирно до фуруне.

Стриц унали лампу, па их погледа. Чисто се трже.

„А шта је вама?“ упита их.

„Ништа“ одману Тоша главом.

„Како ништа, -човече, кад где какви сте, као да сте покисли“.

Рака шкрипну зубима.

„Запамтиће он то“, рече мукло.

„Али, ко? Та што ми не кажете. Дед ти Босо, дете, реци!“

Боса заусти да говори. Више нехотице погледа Раку. Погледа, па се препаде. Тако је ајдучки гледао, као да је Трива на њеном месту. И она не рече. Уста јој осташе као заливена.

Стриц их је опет гледао, као човек који зна да нешто има и то страшно, а не зна шта је то, па га мучи.

Док се тек Тоша не одреши.

„Ево шта је било. Онај Трива Бачван, што је ту купио од Кривушића кућу и земљу, био у сватовима. После части и дарова почео се натеривати с Раком. Он Раку хтео да истера на поље. За цело је дознао, колико

имамо спрењени новаца, па тако. . . . И даво је толико, да Рака није више имао да да, па ни ја. . . . И. . . . Рака ћиши, све поце-превали и скочи за Тривом. Њега гурнем ја, и он побегне. А ми ето тако. . . . срамота. . . . па дођосмо кући. Е, шта ћеш, не иди, није ти пут: све то не помаже. Рака хоће, да је његова старија, па макар и натрешке било. Па је тако и било.“

Тоша је све то нагло говорио, као кад човек јако жедан воду пије. Па као што у овога брзо вода тече, тако су из Тоше брзо текле речи. Само је на крају застао, замислио се. Изгледало је, као да више себи говори, него да преговара. Тако је управо и било.

Ал сад би тек зло.

„Тако је увек и било и биће ко што Рака каже“. бесно је говорио Рака. „Боље би про-шао, да нисам трице никад ни слушао“, го-ворио је, а нагињао се чисто напред. Чинило се, сад ће навалити на Тошу.

Него и Тоша је био момче. Стајао је управо, а слободно гледао Раку. На срцу му је било пуно речи, ама никако да се одрешн, да почне.

Стриц је гледао све то неверујући својим очима.

„Ни по године нема, а већ тако!“ чудно се он у себи.

Него срећом он дође себи. Поче мирити браћу.

„Шта је за Бога децо, шта је то? Окај се, Рако, тога посла: то је гадно. Мани вечерас, мани ти Тошо, ништа не говори“ и гурао је браћу.

„Ајд спавати, ајд. Данас је моја соба. а ти Рако у вајат. Дркћи мало, млад си. А ти. Тошо, у шталу, у сенарицу, де и увек. Ајд. ајд, мани то“ и изгура прво Тошу, а онда и Раку.

Кад су они отишли. онда му је Боса све редом приповедала.

„Хм, и јест то било смешно. Ајд ти, брате, напоље, да те онај Бачван истера, а опет ниси ни могао остати, кад немаш да платиш. Бадава, не да се Никшићима, да заједно живе, да теку. Судбина, брате, судбина. Ето, да се посвађаше. Онај је старији крив млађему, што се примио. а млађи старијему, што му је оно за новце говорио. Суђено, брате, суђено!“ умовао је стриц, па је тако и заспао.

Боса је опет држала:

„Казна божја је то, што се ишло преко реда“.

*

Сутра се браћа Никшићи нису ништа разговарали. Већ су били на чисто. да ће се десити, да ће за цело бити — деоба.

Тако Ђутећи дочекаше и ускршње покладе.

Онда се и опет деси нешто. што браћу гасвим одби једног од другог.

Ускршње покладе су они дани, кад те сунце преко дан мами, да си по пољу. Ако радиш, не осећаш хладноћу, и врућина ти је често. Али кад увече уђеш у топлу собу. онда таки осетиш, да си данас озебао. Често и ветар кроз још сухо грање шири, фијуче. Ала то ваља сад! Читав дан ради по пољу око марве, шушкај у гумну, на дрвљанику, прегледај ограду, па пред вече уђи у собу. Ту те чека топла фуруна; седи крај ње часком, па ти све по жилама мили пешто. Крв се разгреје, некако споро тече, а дремеж те хвата. Ти зажмуриш, затвориш очи. а кроз главу ти пролазе лене, најлепше слике. Као чујеш опет јуначку песму, што си је слушао ил читао, па баш онако, каква је била и још лепше. Ено, баш видиш Краљевића Марка на његовом Шарину, ено га баш се сусрете с Мусом Кесецијом! Ено видиш и бој и . . . ама све видиш! А гле, слика се променила. И ти видиш војску велику, јунак до јунака. а око главе им увијени шалови. . . Турци су то, а грдна је војска то. А гле сад! Три делије, три побратима језде на коњима. Јидрал је напред, и на њему. . . . Обплић Милошу. Спустили копља. бајаги ништа они

неће. И уђоше цару под чадора и чу се јаук баш видиш распорена цар Мурата. Вичу Турци, деру се, ударају на Србјунаке. Ено, сад ће . . . сад ће га сабљом, копљем . . . и ти стрепиш, дркћеш, бојиш се за њих. Као замањујеш руком браниш их.

„Еј, а кога ти тучеш, еј!“ и твоји се смеју за столом.

А теби онет чисто жао, што те не пустише да дођеш до краја.

Хоће то тако да се догоди човеку у то време.

И Никшићи сви седе у соби. Тек што су упалили лампу. Покладе су данас, па је Боса све спремила, што треба, а ено и сад нешто цврчи у кујни. Та да, наићи ће ко год, па треба да има. А машкаре већ не фале. Ако нико не дође, ево младежи преобучене. Њима је увек до весеља.

И Боса изиђе, да нази у кујни.

Криста је седела на даскама до фуруне. Величка је, сама се забавља. Преврће она тамо неке крпе, умата их на батрљицу од метле, одмата и умата. До послетка ће изићи ваљда нешто налик на лутку.

Тоша је седео за столом. Замишљен је био. То је било обично код њега и код Раке од сватова.

Тоша је мислио, да ли би се још могло с Раком. И тамо овамо, овамо онамо, увек би му изишло: „Не може се“.

Е, кад се не може, како ће изгледати, кад он сам буде.

Рака је седео на банку до фуруне. Читав дан је био по пољу, па му сад баш годи овде. И њему се крв разгрејала и он је гледао лене и најлепше слике. Било је то његово детињство, његово момаштво, та све ово до бабине смрти. Све је то лепо било, и то је он, као спавајући, још једанпут преживео ето тог часа. Али су мисли ишле и даље, и после бабине смрти. И њему је крв текла брже, постајало му све јасније; сан је одлазио с очију. На послетку он се и љутио. Никада још није помислио на сватове, а да се не љути.

Погледа сада и Тошу. И овај је будан спавао. Рака се још више наљути.

„Они да ме уче. Ето на шта је изишло. Да ми будемо под срамотом.“ И Рака изиђе у двориште. Погледа небо. Тамо је било безброј звезда и звездица. Једна прелете преко неба.

„Ослободио се један роб!“ и сам зажели, да се ослободи нечег, срамоте.

Тиштала га је она, а била је то само умишљена срамота.

„Та да! Ја немам баш да платим онако, па то није срамота. Па зар није тако?“ рекао би други човек.

Ама Никшић је он. Мани ти њега, срамота је то.

И он се врати унутра. Уђе у предњу собу. Шушкао је тамо нешто. Затим изиђе у кујну.

Боса је готовила вечеру.

„Шта ће то бити? Гледај, јестива као на вашару“, говорио је Рака. Бајаги, не чува се. Само што није то мислио, него је био онако зао, а морало је ма где год избити.

Боса се трже.

Њој Рака не рече лепи речи од сватова, а опет се увек трзала, кад јој овако говори. Бојала се и њега и његова говора сада.

Рака попостоја, попостоја, па изађе у двориште. Чу се тек како врата на капицику залупнуше, а онда опет ништа, до свирање ветра.

Изиђе Тоша.

„Куд оде Рака?“ упита Босу.

Боса слегне раменима. Очи јој уплакане. Тоша то опази.

„Ти си нешто невесела“, рече он. „Мани, зашто то, није он дете. Проћи ће то ваљда“.

И сам није веровао својим речима. То ти је сад било, као кад је двоје жалосних. Обојима је до плача. А опет онај који је тврђи, задржава жалост, па гледи, да оног слабијег утеши.

„Ти виш, да сам му ја све оставио, али баш све; ни у шта се не пачам. А ти и тако!“ и Тоша је погледа скоро сузним очима. Него брзо се окрете. Срамота је то за мушкарца плакати.

„Проћи ће то“ додаде још чврстим гласом, а онда изиђе, да намира марву.

„Благо немерено, благо немерено“ шаптао је путем за Босу. Боса уђе у собу, да види Кресту.

Њу је чика метнуо на земљу, да се тамо не убије.

Она је то мами већ казала, чим је видеља, а онда скочи, ухвати се матери за сукњу, па поче и више приповедати.

„Мама. Киста је гадна“, мазила се она. „Мама, ајде да веђејамо; ајде мама! Ти и ја, ћика и ја, баба и ја; је ли мама и баба?“

Боси ударише сузе. Дохвати дете, обгрли га.

„Чедо моје, чедо моје!“ шаптала је плачући.

А вечера?

Она ће чекати. А докле — ко би то знао?!

*

У биртији, што је само три куће растајала од Ракине, има доста друштва. Ту је доста старешина.

Дошли људи да понију коју и да рекну коју, па ће онда кући.

Е, шта ћеш, још данас, па онда хуја читавих седам недеља. Има се до душе вина и код куће. Људи оду ујесен у планину, па купе грожђе и сами муљају. Овде је некако слађе. Ту се састанеш с људма, поразговориш се, прође те време.

Била је у тој биртији напред соба за обичне госте, натраг за господу, у коју су и бољи граничари заилазили.

У овој последњој седи за два округла стола нешто господе, а друго су граничари.

Седе људи и разговарају. У почетку је као и увек текао говор о времену, после се пређе и на шта друго.

„Време је овако, време онако“, говорило се. „Овај ветар не ваља. Поломиће дрвета, открити слабо покривене кровове, развршити добро незавршене пластове сена, куне кукурузовине“.

„Ако ће. газда Младене. ако ће“. рече учитељ шалећи се. „Нек дрво чврсто расте; нек газде добро покрију куће и стаје; нек добро заврше пласт и купу, или нек пазе, од куд ће почети начињати, и онда — седи и не бој се. Нек их научи за други пут“.

„Та оно, тако је“ засмејаше се и други.

„Ал има нешто по овим нашим селима, па не ваља, господо“, рече исти тај газда Младен.

„А шта то?“ упиташе га и господа и други.

„Па ето то. Молим ја вас господо, и ви друга браћо, од кад се ова наша граница почела укидати, ево ти код нас свакојаког света. А ко ти ту није? Ту су ти Тотови, ту Швабе, ту Бачвани. Па ти тај свет купује, покупова све земље од нас, од наших људи, да ти је то страхота. То не ваља, то ја не би дозволио. Ја би сваком заповедио, да седи онде, где се родно. А какви су то послови, доћи у туђе село, па га прекупити. То није пре било. А што ви то не гледате, а господине?“ упита газда Младен бележника.

Овај се смешио.

„Е, мој газда Младене, није то тако, ко што ти мислиш“ рече бележник. „истина, да сте ви пре били дуго војници, одбијени од куће. Одбијали сте се тако и од рада. Него није само зато, него и за нешто друго. Да-

ција била мала. дуван си сејао, ракију си пекао, вино буд зашто куповао. Ране ти је требало тек толико, да се прехраниш. Толико си и сејао. На више ти њива коров и трње расли. Зар није тако, а?"

„Оно, тако је“ рекоше.

„Марве би продао. да имаш новаца тек онако. Живили сте ви онда. само што сте батина добијали, је ли?“

„Ух, мани то“, смејаше се многи. али им боме трнци пролазили кроз тело.

„Е, кад се граница укиде, нестане ваших работа. али нестане и оног све за бадава. Плати сад, па си слободан човек. Видип, сад су долазили странци. Наш је свет био заостао. Нит је волео радити, а нит умео радити. Сад долазе људи. који и волу и уму радити, јер их је то нужда натерала. Нису богме они живили са пастирског штапа, као ти и твоји. Е. сад које чудо, ако је земља прелазила у њине руке? Наши нису умели, они уму; нашем земља не вреди. а њему је то капитал највећи. Данас већ и наш свет нагађа, шта му је земља. До душе мало је доцкан. али није сасвим. Може се бар ово сачувати, што је сада у рукама. а и то би нешто било“.

Људи су мислили о томе. Једни су овако, други онако мислили. Нарочито се поделише, кад поведоше говор о старом и новом добу.

Обично се фали оно, што је прошло, што је човек заборавио невоље, које је онда доживео. Садашње осећа, па му се све чини, да је пре било боље.

„Доброме је увек и свуда добро“, рече један старац.

„Ха, то, то је добро речено“ потврдише сви.

На такав говор уђе Рака у собу.

Многи се окренуше, да виде, ко је то. Познавали су Раку, и ако је млад био. Ишао је често с оцем, па отуда то. А и онако је био наочит млад човек, па га је свако упамтио. Него није он баш бивао у таким друштвима, особито сам, па чисто не зна куда ће.

„Седите, ви газда Никшићу, овамо код нас. Ваљан је то млад човек“, говорио је натарош. „Њега ћемо ми и за општинара“ шалио се он.

„Да, да, ваљани су људи Никшићи“ рекосе други.

Раки је то годило. Он седе. Донеше му и чашу.

Испило се ту две, три још, говорило се о старом и новом свету, а онда људи одоше на вечеру, да их не би дома чекали.

Рака остаде сам за столом. Поднимио се, гледао преда се, па је тако нешто мислио.

„Мог бабу сваки зна. а мене нико. Да знаду и мене, само што самном испирају уста за оно у сватовима“ горко је мислио Рака.

Он није ни оназио, да има и још кога за другим столом.

Тамо је седио Трива Бачван, Љубинко Јовановић и још двојица.

Тај Љубинко био је општинар у обадве општине — у црквеној и политичкој. Само кад је ко шта хтео нешто против поне, началника, или ма какве власти, само би рекао Љубинку, и онда не бери бриге. Ако неће ништа урадити, он ће бар рећи.

Зато га и нису волели.

Седели су ови, а били нешто ућутали. Док су они иза другог стола изилазили. Та да, не би ни чули, шта један другому говори, док је луна. Само што је Трива пришао Љубинку:

„Питај ме за Раку за сватове“. Испод ока је већ видео, да је Рака остао.

Међутим обојица су била окренута леђима оном столу, па су се, бајаги, и могли правити да не знају, да је ту Рака.

„Зацело Триво, шта ти оно уради с Раком Никшићем у Сузића сватови?“ у истину упита Љубинко Триву.

Рака се је одма тргао.

„А шта ти ја знам, брате. шта ми је било. Био сам надеран па тако. А могао сам назарити. Човек је сигурно имао новаца, ама га љутило. што га ја терам. као да он бајаги нема новаца.“

„А. а. то се тако мисли!“ мислио је Рака.

„Да шта, да је имао“. рече Рака на глас Триви. „Имао је Рака и педесетку да плати.“ Трива се као у чуду окрену.

„А зар ти ниси отишао?“ ушта га, још чудећи се.

„Ето види. да нисам“. рече у смеју Рака.

„А ја чуо. да се ти још љутиш“. говорио је слатко. „Оно, онда си ти био за цело љут. и ја би онда назарио. да нисам измакао. Него онда си ти имао мало вина а било те и у оном друштву срамота. што те ја терам. Ја. Трива Бачван. да терам Раку Никшића, првога газду. Ала сам био луд! Него. ако си се Рако срдио. ниси имао за шта. Знаш, свет ко свет! А ко је мене заштао, ја сам му ето тако рекао. Та шта. и две би педесетке Рака могао платити“.

Раки чисто свану. А колико се он јео због тога. али ето. не треба слушати свет. Да је одма са овим рашчистио, ето колико би био миран.

Трива је био и веселији нег Рака.

„А, шта ту. уједи га за срце. на после лепо, ето опет њега“, мислио је Трива. „И вино ће он још платити.“

„Га какву педесетку, какве две“ говорио је Трива. „Може Рака и десет пута толико. Оди ти Рако, оди седи, заборави оно. ето ја сам казао и за тобом и пред тобом. Оди седи. Нисмо ни ми Бачвани последњи људи, а сто ту је и брат Љубинко, оди чоче. Попићемо коју, па ћемо сви онда кући“ говорио је Трива, а дошао до Раке. Вуче га скоро.

Рака иде, да седне за њин сто. Све му је нешто мило, добро му је. О, а он све друкчије мислио.

„О, уме тај Трива, уме. Ни ја, који сам општинар, не би тако умео“, мислио је у себи Љубинко.

„Седи, Рако, седи!“ понуди га и он.
Рака седе. Трива наточи чаше.

„Добро здравља!“ наздрави Трива.

„Дај Боже!“ прихватише и испише.

„Знао сам ја и твог оца Рако“ опет узе говорити Трива. „још пре него што сам и дошао овамо“.

„Е да. А од куд би ти њега знао?“ уцрта Рака, а мислио је, да Трива претерива. „Он — мислио је Рака — хоће сасвим да ми се умиле“.

„Али налик, је ли?“ допуни Трива. „И ја би се, богме, с таким поносио“.

Рака се сети вечере. Диже се, да иде. Ови су га одвраћали, вукли за хаљину, а Трива тек запева:

Све се клињем и преклињем
И говорим ја,
Да не пијем рујна вина,
Еј рујна румена.
Да не идем мојој драгој
Под њезин пенџер.
Да не јашем коња врана,
Еј демир јаблана.
И ја пијем рујно вино
Рујно румено. . . . итд.

Трива је имао одиста леп глас, а био је вешт. У младости песма му је прва била.

Раку више нису вукли, да остане. И сам је он сео. Слушао је. Слушао је и на уши и на уста.

„Гладан би га човек слушао“ мрмљао је он.

Флаша је пред њим стајала празна. Он лупну.

Дође бирташ. „Вина“ заповеди громко Рака, а очи му светле. И Триви су светлиле очи.

„Ту си“ помислио је он за Раку. „То су ти они најбољи. Мораш га се чувати као

ватре, не смеш га дирати. Ал кад га тако добијеш, терај до зоре. Ваља, ваља“

Дође вино. Рака наточи. Испише. Сад је тек говор ишао брзо. Овај је хвалио своје свиње, онај жену, онај коње, онај њиве. Трива се сећао, да увек потврди што Рака говори, и још више да каже. Били су баш напитки.

У једанпут забрујаше гајде.

И гајдаш је намирисао, где ће се омастити.

После вечере дође још некололико људи.

Чудили су се шта је то Раки. Он то није никад радио. Неки се полако довукоше до тог стола, бајаги да питају што год Раку. Триву или Љубинка, па ту и осташе. То су мукташи.

Други опет, ма да их је звао Рака, не хтедоше да дођу.

Још му један од ти, баш комшија преко пута, Тодор, и рече:

„Мани ти то Рако. Да те види покојни баба тако, баш се не би обрадовао“.

„А шта ти мени“, плану Рака, „ти мени да солиш памет. Ја знам кад треба“.

Тодор је слегнуо раменима. Ни речи више није рекао.

За Ракиним столом било је баш весело. Пило се, певало, просипало, свађало. Раки

су одобравали све, што би рекао. Био је љупки накресан.

Једном му приликом рече Трива:

„Певај, Рако, певала ти срећа као што ти пева. Кажу, лепо певаш“.

И он — таман да запева.

Триви се учинило дуго чекати, па рече:

„Певај чоче, жалост се мора и прежалити“.

Раки онда дођо у памет жалост. Само што рече:

„Баба“ и погледа Триву.

Трива се покаја, а скоро и поплаши. „О, мани таког човека. Пијан и опет нешто зна“.

И у пијанству је бабу поштовао.

То се брзо заглади. Терало се онда до зоре.

*

У зору су Боса и Тоша поранили. Нису скоро ни спавали. Чекали су с вечера. дуго чекали. Машкаре су одлазиле и долазиле. Рака не дође до по ноћи Већ се било све умирило. Онда и ово двоје одоше, да тобоже спавају. Будни су спавали, ето тако је било.

Седе сад, а не говоре

Тоша се опет замислио, како ће бити, ако оде одавде. Све све, него му је само било жао Босе. „Пропашће она, изешће се“ мислио је он.

Боса се опет бринула за ону малу, што је сада слатко спавала.

Сокаком се чуше гајде и промукло певање. Лампа је горела у соби, а опет се кроз стакло мало плавило. Раздањивало се.

Чуше се гајде сасвим близу.

Тоша и Боса су били узнемирени. Знају, да се немају чега бојати, а опет се боје.

Чуше се гајде у двориштву.

У собу уђе Рака.

Боса претрну, а Тоша се диже. Он је још нешто опазио.

Видио је, да за Раком иду још неки. У први мах није опазио ко је то, него је гледао какав је Рака.

Рака ни дај Боже онај човек. Као да су га гује пиле, тако изгледа. Коса раскуштрана, очи закрвавиле, а избечене. Образи му као дувар, Иде, а тетура се. Нешто и говори, али нејасно, да не можеш разумети. Све је нешто: „Рака“, све сам о себи говори.

Тоша опази сада и Триву. И овај је био пијан, али није онако страшно, страшно изгледао као Рака. Био је вичан пићу.

Тоша се помами.

„Зар и ти у моју кућу да дођеш; напоље!“ и полети према Триви.

„Стој!“ закрчи му Рака пут.

Стојали су један према другом.

„Ја сам га довео“, говорио је пијани Рака пијано. „Ти га не смеш терати!“

Тоша ћутећи погледа Раку. Прекипи у њему. Силно гурну Раку, да се овај стропошта на страну, а онда полети Триви.

Пуче ћушка.

Трива са свим дође себи. „Зар тако у твојој кући?“ рече Раки, који се дизао.

Тоша је гурао Триву.

У једанпут дочепи Рака Тошу за рамена.

„Стој, момче, јесам рекао!“ рече Рака.

Тоша мрдну раменима, да се опрости Ракини руку. И истрже се.

И — пуче ћушка. Рака удари Тошу.

Е, сад би русвај. Боса залелека. Дете се пробудило, па и оно. Тоша побесне. Врати Раки ћушку једанпут, двапут, а онда га тако јако гурну, да се пружио по соби колики је дуг.

А сада пазарише Трива и Љубинко. Ишћуша их Тоша, испреваљива, да су све преко врата изишли из куће.

Гајдаш је био паметан, па је још пре одлекедио.

На вику се скупише и комшије. Него и њима Тоша показа пут.

Мани ти оне, што дуго ћуте, дуго трпе. Кад се распаде, сачувај боже. Него и шкоди

им. Тоша је после тек изгледао као да је неколико дана лупао камење, а да није јео.

Раку је савладало пиће, када је пао. То је срећа. Друкчије би било веће зло.

Сада га Боса изу, а Тоша, још онако тресући се од љутине, диже га и одгурну на кревет као кладу. Ни мало га није тај час жалио.

КЊИГЕ ЗА НАРОД
ИЗДАЈЕ „МАТИЦА СРПСКА“ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ ПЕТРА КОЊЕВИЋА
СВЕСКА 62.

НЕЈЕДНАКА БРАЋА

ПРИШОВЕТКА ЗА НАРОД

НАПИСАО

СТЕВАН МАМУЗИЋ.

II.

НАКЛАДОМ СРП. КЊИЖАРЕ И ШТАМПАРИЈЕ
БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ
1896.

2. После деобе.

Дошло је и пролеће. Ту је Ђурђев дан. крсно име Никшића. Баба Светозар је последње време увек славио. А ове године, у место славе у Никшића кући, јесте нешто друго — деоба.

Ђурђев дан ти је најлепши светац у години, то јест у најлепше време пада. Ове године био је дан топал. Мирис шумски разливао се свуда, а лишће је већ било по мало истерало и на лози и дуду. У другог растиња је већ љуцки истерало, чак су неке воћке и цветале. Све расте, све се подмлађује. Кад човек стане па гледа то, осећа како му се груди шире; чини му се, е је и он млађи.

Никшићи су сасвим друго нешто мислили.

Тоша је још тог јутра рекао брату, да хоће, да се дели. У војнике га нису узели, а после неће зацело. Сада после ручка рече опет то.

„Оди“ зовну га Рака.

Изиђоше у двориште.

„Ти знаш“, отпоче Рака „шта ми имамо, а знаш и то, да је твој само четврти део по нашем закону, јер си ти једна душа, а у мене три. Знам и ја, да би те морао женити овде, да ти хоћеш, и онда би твоја била два дела, а моја три. Знам ја и то, да је наш баба радио, и за тебе и за мене, а и ти си радио, колико и ја, макар да си млађи. Ја ти дајем половину.“

„Фала ти“, рече Тоша.

„Шта фала! То је да не зажалиш на мене, а после и да се пре сврши.“

То је и Тоша помишљао. „Само да је једанпут“ мислио је он често, јер је Рака опет био окачио једанпут, двапут као оно пре. Једанпут је опет Трива био у кући. Браћа се бојала зла.

„А кућа“? ушта Тоша.

„Ето ти амбар и котобања и четири стотине форинти, а ово мени. Је ли ти право?“

„Да“ рече само Тоша.

И поделише се. Сваки је добио двадесет јутара земље, десет комада рогате марве, педесет оваца, по двадесет свиња и по три коња.

Кад су се растајали, било је мало чудно.

Тоши се било тешко растати са овом кућом. И макар што није хтео, опет му је било жао и брата. Стегнуо је срце, па је казао с

Богом. Али се и журно, јер се опет плашно, да с Раком говори.

Тоша се одма оженио. Није могао сачекати годину бабине смрти. Шта ћеш, сад је баш морао.

Сватови су били као удовачки — на јутрењу. Мало ручка, мало пића, па свак себи. Човек самац, па шта ће.

И браћа Никишићи почеше нов живот.

*

Рака је то лето дао своју летину рисарима, странцима. Ови су му урадили и сложили у крстине, да сваки једанајсти крст буде њин. Онда је напмао по једнога човека и жену, те су му увезали летину, а тако је и овршена. Он би тек надгледао, а кад год, кад би му се допало и нешто помогао. Највише је бивао код Триве.

Овога кућа била је управо пред садашњом кућом Томином.

Тако Рака дође једнога дана после подне. Код Триве су врли.

Врућина је била, да човеку мозак узаври. Ако станеш на земљу, пече те као жеравица. ако се ма чега преватиш, све је врело, ватрено. У ваздуху све стало; нити ветра, нит поветарца да ову жегу разблажи. Само се чује неко брујање. На небу ни облачка, да

би часком бар сунце заклопио. Ко не ради добро је још, јер тражи хлада.

Раки би, кад би дошао, обично донели простирач; и сад су тако урадили. Он га простре под стог у хлад, па се ено пружи по њему. Био је у кошуљи и гаћама, преко наса шарена тканица. На ногама је имао папуче, да га земља не пече.

„Ала живиш за Бога“ рече му Трива, дошавши из вршаја.

Трива је био нун човек. Баш је сад терао коње, док су његови ужинали. Сад су дошли и одма га одменули. Био се упалио од врућине. Кошуља му је била знојавна, па се прилепила за њега. Он седе до Раке.

„Тако ми је дао мој Бог“ рече Рака. „Ето, ти имаш децу, нек раде, а ти не мораш.

„Е, брате, има их доста: три сина и ћи. Раде до душе доста. али им доста и треба. Морам и ја с њима. Знам, неко је одвише жустро, ваља га мало утишати, а неко споро, ваља га пожурити. Код тебе је шта друго: оно једно дете и то женско. Више и неће бити. Ето, Боса ти је слаба. . . .“

„Фала Богу, добро је. Код моје се Босе жури. Док ја о сунчевом смривању кући, моји већ извејали из велике плеве. Док ја у јутру устанем, мој вршај већ разгажен.“

„А види ти твог брата. Тај ради“ рече

Трива као тек онако. А баш је добро отворио уши, да чује, шта ће Рака рећи.

„Мани“, рече Рака. „Зна ти он шта. Само је видно како се ради друго ништа. Увек ће тако рити, докле га је, а нико неће ни знати за њега.“

„Ти мора да си богат човек сада?“ упита Трива опет тек само онако.

„Та нађе се по нешто. Ето марву сам распачао, да исплатим брата, а нешто ми је и остало. . . . Тако, која десетица. . . .“

„О, а ја мислим, да сам најсиромашнији. Та ја имам читаву педесетку, хоћеш да је видиш, да ти је донесем?“ упита Трива.

Рака се смешкао.

Завуче руку у џеп од прслука, па извуче. . . О, ала су лепо лепршале две педесетке и једна од сто.

„Гле, гле!“ рече само Рака.

„Хо, баш као да су из калуна изишле“, чудио се Трива. А онда заврти главом, одману руком и само рече: „Ко ће с тобом!“

Обојица извадише луле. Рака је од три године почео још пушити. Баба је хтео да га начини човеком пре него што треба.

Запалише и задимише.

„Хм. овако је лепо у хладу“, рече Трива. Тако лекнај, пуши, још да је и која чаша

пића, па да виш живота. Па да с киме тако лепо разговараш, а!“

Рака је овог читавог лета тако и радио. Било му је мило, што Трива каже, да је то живот.

„Него да је то живот“ рече Рака. „Ето, мени може бити. па што не би тако. А гле онај твој дечко, као да је био у жареној фуруни“.

„Па како ти мислиш даље живити. Увек тако, а?“

„Тако, да шта. Половину ћу радити и сам. Тако најмити. Оно друго ћу продати годишње. Тако ћу имати ране, колико треба мом друштву, а имаћу и новаца, колико треба мени. А ето наће се и које марвинче. да се прода. Оставио сам од свега за запатак.“

„А тећи?“ упита Трива.

„А шта бих. Оно једно дете, нек му остане и то, па доста за женску. Ја ћу моћи лепо живити и с тога“, рече Рака.

Трива се замислио. Правио је и он рачун. „Хм“, мислио је он „кад би то тако баш било, као што Рака рачуна, да ће бити. било би му добро. Ал његова земља неће ни у добре године добро родити. Радиће је Рака или кога он најми. Ала ће то бити урађено — тек да се зове тако. А једна, па две, па

три перодне године . . . ха. шта ћемо онда?
 А куга у марву. па место да продајеш. а ти
 мораш кунити. Свѣдно, то је Ракин рачун.
 а што ја водим бригу. Ми ћемо опет онако:

„Све се књиџем“. Ала и јес ваљало. Само
 оно у зору ух!“

„А шта ти то мислиш. Триво?“

„Ето то, како је Бог дао једному да живи
 лепо, а други да се пати. Оно и ја некад
 протерам као и ти, ал ти и после лепо, гос-
 поцки. Виш, какве су ти кошуље, као да си
 у „канцларији“. Ала, Рако, ала су нас оно
 пре неку недељу гледали, кад смо само мало
 онако . . . били навучени. А за тебе шапћу:
 „Види Раку, Раку Никшића, какав је то чо-
 век. Из хиљаде једва га можеш избирати,“
 говорио је Тоша.

„Да, да, ал то је Рака Никшић“ говорио
 је он полако дижући се да иде. „А, шта
 мислиш, шта кажу за Триву Бачвана? Ко
 петлић спрам орла, тако је он спрам Раке.
 ето то кажу“.

„Збогом, Триво“ рече Рака и пође. а све
 једнако се окретао и смејао се Триви. како
 га је боцнуо.

„Збогом“ рече и Трива, а на врх језика
 му нешто. У мал што му није сватове спо-
 менуо.

„Нека те. нека те“ говорио је за њим Трива. „Само не знам шта ће до послетка рећи.“

*

Таман за Тривином кућом била је Тошина.

Кућа је била стара, ама уређена, олепљена, окречена ово од кад је Тоша у њој. Штала и тако. Амбар и котобања били су му најлепши и најновији.

И Тоша је врло тај дан, кад је Рака био код Триве.

„Ено га, ено“ рекао би за Раку. И онда је опет настављао посао, задовољан што сам може све како хоће. Гумно је било пуно камара, стогова.

Са дванајст јутара је ту увезо летину. Година је добра, на има, фала Богу, доста. На другим му је њивама кукуруз, а има нешто и ливада. Све је он ово сам порадио, осим што је, кад је жео, наимао још по троје. Једнога, што је с њим косио. једнога за везивање и руковедању.

Извезао је све сам са младом.

Сада је имао опет једнога надничара. Све све, ама вејати се не може, кад је само двоје. Један стоји на ветрењачи, један окреће, један сипа и изгрће. То баш мора бити.

За вршидбу је Тоша видео да ће дуго

трајати. Близу двеста крста, а дневно не можеш више од петнајст крста, јер је мало друштво, а и само три коња.

„Месец дана вршидба, ето тако“ рекао би Гоша.

Па тако и јесте. Недеље, свеци, ружни дани то ти је по месеца. А онда би ређао шта још има.

„После имам угарити, возити сено, шљиве отрести, преоравати па сејати, кукурузе брати, кукурузовине доста исећи и увести. Хој, хој! доста имам, али, фала Богу! Како ли је тек оном, што туђе мора радити.“

И он се није плашио рада.

Никшићи су сви били нагли, осим стрица. Били су оштри, пркошљиви. Куд нагну, то ће да буде, макар небо преврнули, или ће свиснути. Само што се такав може бити на раду, на лепом јелу, лепом оделу, на поћу, у весељу. Ето то је разлика, шта који изабере. Отац ове двојице је у младости само радио, а у зрелије се године почео свуда показивати, али паметно. Старији, Рака је хтео одма као отац и још више. Млађи је опет почео као отац.

Ето како је млађи мислио.

„Млад сам, здрав сам. И млада ми је здрава. Њој је било по мало и тешко, ко она би и мало олакше хтела. . . Видио сам ја то.

Него не сме да каже . . . и боље. Овако ће бити боље. Изнео сам доста; нисам ништа, тек нешто марве, окрњено док сам кућу исплатио. Летине ћу збрати, што ја ни четврти део не могу потрошити. Боже здравља продаће се то, па купити шта друго. Полако, полако, нико то не мора знати, док тек у једанпут: Тоша Никшић има онолико, колико је баба свега оставио.“

И он је био сав сретан. А тако то млади људи. Мисли им иду хиљаду пута брже нег време. А што та летина може изгорети до зоре, то је ништа. „Ал и бог овакима даје и чува их“ говоре у селима. А таки, богме, то и заслужују, јер мисле само од своје муке да теку и живе.

И Тоша би у таким мислима претиснуо радити као курјак. Није знао, шта је доста.

Више би пута и стриц долазио. Рекао би му више пута као од шале:

„Лакше, момче, лакше. Чувај своју снагу, да је не затреш сву у овим годинама. Чувај, требаће ти.“

„И ја му, браца, тако кажем, а он неће, него претиснуо радити, као да ће хиљаду година живити“ рече и млада Тошина.

„Ха, ха, ха“, насмеја се Тоша. „То си ти само мислила да кажеш, али ниси, је ли? И немој! Нека, браца, неће ми ништа бити.“

И наш је баба у младости радио, па се у старости опет руменио“.

Млада се после тог зарумени и већма. Криво јој би, што је Тоша тера у лаж. Она да несме казати — чудна ми чуда.

Браца би опазио ову малу љутњу. Помисловао би је мало по образу, па јој рекао :

„Ради, ћерко, ради кад имаш с ким. Шалио се оно браца. Од рада није ником ништа било“, и стриц би полако поштапајући се пошао кући.

Волео је овамо да дође. Мало који дан да није час, два ту. Увек би гледао, како му Тоша ради.

„Види“, шапутао је више пута сам себи. „види га! Читав навиљак сламе . . . па ћипе! ено га већ на камари. Снага је то, да шта, па срце. . . . Стећи ће тај . . . хоће. И треба; увек је била по једна јака Никшића кућа у селу“.

И радило се и те како у Тошиној кући. Ал онако је и било све у свом реду, све љуцки и у своје време урађено, а то је оно главно.

*

Прошла је у велико година од ове вршидбе. И друга је била и свет се баш није уморио. Туча је око Дова половину изврла — сабила у земљу. Еј, како се онда тешко,

невесело ради. А кака и не би? Узори једанпут, двапут. посеј, подржај, повуци брањом, а кад дође жетва, а оно тек пола од онога, што би требало да буде.

А шта ћеш? Божија воља . . . па тако. Једне године уроди и одвише, друге премало, па опет дође на равно. А ето, кукуруз је, фала Богу леп, па ће ту бити берићета. А да Бог даје свуда берићета, би се побесио свет, па се ни Бога не би бојао. Бивало је то већ, кад наиђу узастопце три четир добре године. А треба мало и овако. Кад човек дође само мало до нужде. онда и боље пазн.

И Раки је да богме било тешко. С новцем је испливао које како ону годину. Ама како ће ову сада. И код другог света ране нема. а код њега и мање. Радиле туђини, туча била . . . па тако.

Три су душе, па се опет троши. А дођу и пастири на рану. И коњ му се један уштетио.

„Кад зло, оно свуда зло“ зловољно је говорио Рака.

„Ал кад је добро, онда се не каже: „Свуда добро“, него: „Није рђаво!“

„Ах, преживиће се и то“ одмануо је Рака руком.

Отишао би чешће у биртију, па ту по две чаше, по три чаше вина испразнио. Кад

би се нашло кога, отишла би и по која литра.

Сад се је Рака научио на то. Баш му је пријало, ако се напије вина. А кад се у вече деси више таких, онда га није требало задржавати као пре. Већ је он почео друге задржавати.

Особито би волео, да може Тодора задржати. То је онај комшија преко пута, што оно о покладама не хтеде да није с њим.

„Деде, Тодоре, та ниси ни ти жена. Смени валда мало остати“. Звао би га Рака.

„Мани се ти Рако мене, ја нисам рад, да зажелим кад год леба“. одговорно би му Тодор.

И Рака га више није задржавао, а није се ни љутио, кад му тако каже.

„Док сам ја жив, биће“ рекао би тек и онда се настављало.

Било је тако једанпут у позну јесен. Рака је случајно отишао у цркву. Дабоме, тек кад човек остари, онда може ићи свуда па и у цркву. Тако се мислило по селу. „Имам сада замену код куће, сад ми може бити“ говорили су старији људи.

Кад Рака дође у цркву, погледа. У столовима седе старији људи, а по неки и од млађих, ама онет старији од њега. Читаве службе га је то мучило; како се то добије сто. И он је пожелео, да стоји у њему.

После службе зацело запита татора, деда Злату.

„Деда Злато, ја би тебе запитао нешто!“

„А шта то. Рако?“

„Та ја би да знам, како се то добије сто. Ето, то је лепо тако доћи у цркву, али лепше, кад се стоји у столу . . . нег онако“.

Види деда Злата, шта би он хтео.

„Е, мој синко, рано је за тебе, да ти имаш сто. Ето има старији људи, па морају да чекају док добију. Него ја ћу ти опет казати како то иде . . . Ето тако, каже се председнику или мени, а ми црквеном одбору, на коме се да. Тако то. Него мани ти то, млад си још“.

„А има л' који да се даје?“ упита Рака.

„Покојног Лазара Остојића сад ће се дати на св. Аранђела“, рече му Злата.

„А ти, деда Злато, молим те кажи тамо у одбору и мене“.

„Добро, Рако, рећи ћу, а зашто не бих“.

„Фала, деда Злато, неће ти бити, знаш. рђаво од мене, ако ја добијем“.

Деда Злата се љутну. Старачки му образи и онако румени, заруменише се и већма.

„Рећи ћу те, али ја нећу за тебе. . . . Стара је моја душа . . . нећу против ње . . . али опет: рећи ћу те.“

И одоше сваки својим путем.

Рака оде у биртију. Ту нађе онога Љубинка. Позва га на страну.

„Шта је Рако?“ упита га овај.

Рака му исприповеди све, шта је говорио с деда Златом. Рече му и то, да баш хоће онај сто.

„Хм, тешко ће то ићи“ чешкао се Љубинко.

„Неће ти бити рђаво“ рече Рака.

„Макар, тешко је“ говорио је Љубинко, а погледао Раку.

„Шта кошта сто?“ упита Рака.

„Онај напред шест форинти, а после сваке године четрест крајцара“.

„И теби шест“ понуди Рака.

„Нисам сам“ рече Љубинко.

„И десет онима другима“ рече Рака.

„Истину говориш Рако?“

„Истину“.

„Е, знај, твој је сто“.

Рака је пливао у радости. Још нико није тако рано добио сто и још напред. Већ је сад одлетела једна форинтача.

Кад је кући пошао, кући Рака од некога Крањца неке ситњарије. Весео је дошао кући.

„Је л' готова ужина, Босо?“ упита ову.

Ова се трже. Али се сад није поплашила, него зачудила. Ретко је он с њоме онако лепо.

„Одма ће бити“ рече и окрете се, да пожури.

Рака уђе у собу. Криста је седела до фуруне на даскама. Било је пред њом две три крпе и пуно шарених крпа.

„Јеси л' ти већ оправила твоју девојку. а Кристо?“ упита је тата.

„Бабо, бабо“ и мала се диже да полети свом оцу. Но он дође и седе до ње.

„Кристо, баба је нешто донео: погоди!“

„Колача!“

„Није.“

„Шећера.“

„Није.“

„А да шта је бабо? Дај ми. дај ми,“ рече плачним гласом, а само се мазила.

„Гле, гле!“ . . . и он јој показа књижицу са шареним корицама.

Она је брзо дохвати, још је брже расклопи, а онда застаде зачуђена. Погледа оца и прстом му показа у књизи.

„Бабо, нашег мркова украли, па овде метли“, рече она, али сада у истину плачним гласом.

„Није, него то је само слика, а наш је мрков у штали“ утеша је отац.

Она пође даље превртати.

„И куца је ту и маца и гица“ и све она изређа, а увек је завикнула, кад би што ново видеала.

Боса унесе ужињу.

„А де си јој то кунио?“ запита смешећи се Раку.

„Написао један Крањак, а ја дај да дете обрадујем“.

„Како ти је баба добар, рођо моја“ те-пала јој мати, а онда је узе, да ужинају.

Ово је био сретан дан у Ракиној кући. Боса је опет веровала, да ће све добро бити.

„Тако се шали с дететом, на самном лепо говори“, мислила је Боса. „До сад ми није никад лепо говорио, а дете би тек погладио, помиловао, а ето данас. . . . Добро је, биће добро.“

И било је добро све до св. Аранђела? Ево шта је било.

*

Била је седница цркв. одбора да се даде сто. Седнице су држане у школи. Обично би у тима седницама седео учитељ за столом, а пред њим је била грдна књижурина — записник. Десно је седео попа, а лево председник. Одборници су седели у скамијама.

И на св. Аранђела скупише се тако у седницу. Знали су сви зашто су ту, па су лепо говорили, приповедали о чем другом, док не дође оно на ред.

Ево, председник устаде.

„Људи“, рече он, „има један сто, а ше-

сторница њих. који би да га добију“. И он их изређа све. „Ја мислим, да се држимо као и увек: старији добија а млађи чека. Ето и господин пона тако вели, а и тотор, деда Злата. Је ли тако?“ упита их председник.

„Тако је“ одговорише му.

„И ви ћете тако људи. је л те?“ упита председник и одборнике.

„Та оно . . . али да се мало договоримо . . . нека мало“, рече један између одборника.

Председник се мало унезвери. Обично је то речено: најстаријем, па мир. А сада, отеже се нешто. Председник погледа пону. Овоме је учитељ нешто шаптао.

„Господине, неко вече дође ми један од ових. што хоће сто. Рече ми: Само гледајте господине, како ће се изметнути нешто у седници. Место најстарији, добиће најмлађи. . . Рака Никшић. Ја сам му говорио, да то не може бити, али он све једнако: биће, биће, видићете. Него ви устаните господине и реците, вас ће послушати. Реците им што год о томе“.

Али док се овде шаптало, шаптало се и међ одборницима. Слушали су сви Љубинка. Он је говорио:

„А шта ће нам најстарији. Ти су тврди, не дају никоме па ни цркви. А овај Рака — и душу ће дати. То није само да ја говорим

због нас, што ће нама бити данас добро. Него и цркву ће помагати. Само се ви држите онако, а ја ћу већ рећи, шта ја знам“.

Пона тај час устаде. Био је повисок, сувоњав човек, временит и просед. Никада није викао, лармао. Рекао би своје, па како хоће онда други. Досад су га обично слушали. Нису се ни кајали — сами кажу. Ал ето од неког времена, па ће више пута уз нос да му иду.

„Госнодо одборници“ поче пона. „Досад смо ми кад дајемо столове, рекли: „Најстаријему“ од оних, што га ишту. И тако је то с места било. Данас не иде тако глатко. И зато ћу ја овде нешто да речем. Ако ви мислите да дате сто којем од млађих људи, погрешите. А ево и зашто. Прво, ми смо овде закључили, да се онако ради. Сад да радити другачије не би ваљало. Друго, зато што није ни право да млађи седи док старији стоји. И на послетку још и ово: Старије то може увредити, па да се одбију од цркве, а могу и своје млађе одбити. „Најстаријему“ ја онет велим“ заврши пона и седе.

Одборници се згледаше. Видело им се на лицу, како осећају, да пона говори право.

Председник их заокуп:

„Дела људи, говорите. Треба то свршити па ићи у цркву, дабоме, молити се Богу. Хе,

хе, ја знам. шта ће се брат Љубинко молити Богу. Он ће се зацело молити, да му слатко падне алдумаш. Још боље ће се молити, да га буде доста. А. брат Љубинко?“ шалио се председник.

Он је био увек весео, говорљив. Био је наметан и чуваран човек. а добар у друштву. Само што се ето тако умео нашалити и дирнути кога.

Љубинко устаде.

„А ко не воле алдумаш? рече он. председник као и ја. Него хоћу овде ја друго шта да кажем. Кад је оно дошло до давања стола покојног Ранка Чичиног, онда су тај сто хтела двојица. Један је био млађи, али тај је био дарежљиве руке, и тај је добио сто. Баш је сам господин пона рекао да томе треба дати. И тако је онда онај старији остао у закошару. Ето и сад има један млад човек. То је дарежљив човек — томе да дамо. То је Рака Никшић; а, шта велите браћо?“ упита он одборнике, погледавши их.

„Добро, добро. брат Љубинко, па њему ћемо“ одговореше сви у глас.

„А, ти сп, Љубинко, заборавио. да су она два човека били скоро наравно у годинама. Сада има баш правих стараца“ рече деда Злата, а тресао је по мало главом. „Грехота је да добије млад човек спрема њих“ рече он још.

„Није, деда Злато, није. Ето тај ће Рака више помагати цркву него пет стараца. Није грехота. није!“ одговори Љубинко.

„Није. није!“ повикаше и остали одборници.

„Та теби је више стало до тебе него до цркве“ рече председник. „Ти си већ омастио бркове поред тога Раке, знаш оно некад о покладама. А чини ми се, да си и летио преко прага, а брат Љубинко? До тебе је теби, је ли? Алдумаш, то је оно!“

„Е, што се тога тиче, баш се и ти, председниче, не нећкаш. Него ми смо за Раку“, опет рече Љубинко.

„Одиста сте ви сви за тог Раку?“ упита председник.

„Сви, сви.“

Председник погледа попу. Овај слеже раменима, као да би хтео рећи: „Марим ја“. Деда Злата исто тако.

Учитељ уписа.

Још су се ту задиркивали, особито председник и Љубинко.

На послетку се Љубинко диже и оде са својима.

Осташе попа, председник, тотор, перовођа. све сами чиновници.

„Е, сад да се човек не љути! Изврнуше, да је бело црно, да сам ја тобож преко реда пре радио“, љутио се попа.

„Тако је то. Кад што кажеш, мора остати светиња. Тако се може с нашим светом“ говорио је учитељ.

„Управо тако“ потврдише тугор и председник.

Кренуше се да иду у цркву,

Напред опазеше одборнике. Међу њима и Рака. Овоме Љубинко нешто говори. а сви се смеју.

„Ето нама се смеју“ рече председник, а љутио се. Љутили се, богме и она тројица.

Тог дана на служби мислио је Рака, да се не би ни с царем мењао, тако је био сретан. Ал онако и оде једна петица после службе на пиво, ракију као алдумаш.

Рака се услободи, па замоли и попу, да му може послати кући флашу, две пива. Попа, баш због њега и невољан, одбије.

„Боље дај цркви ту десетицу, што ћете је данас попиту“ рече му.

„И њој ћу ја господине, али молим вас само ово!“

„Не, не, нећу“ и одиста не хтеде.

После части Рака је чисто летео кући. Ма да он иначе није био баш одвише говорљив, опет су многи путем дознали од њега, како је он сретан.

И Боси је одма казао, чим је дошао кући.

„Добро сам сто. још напред мед првим

људима“. И не осврћући се шта ће она рећи, уђе у собу и узме Кристу на руке. Ношао је, играо се с њом, љубио је. . . . та шта све није радио. После ужине је хтео да прилегне, ама очи никако да се склопе. Ђишио је, изишао на сокак, а тамо . . . нигде никог.

„О, од кад се то ужина“ мрмљао је. Осећао је, да мора с неким говорити, некоме рећи, како је он данас добио сто, а тај да му се чуди, да му завиди. Није имао никога, и то га је мучило.

Уђе у двориште. Сети се да обиђе марву. Два коња, крава с телетом били су у штали и десетак оваца под наслоном, то је све. Да, било је још и два три крмета у њега, али ти су још ишли у поље. Слуге није држао, а опет је све било чисто и пред свима хране.

„Та да, то мало марве може и Боса намирити“, говорио је он. Само што је превидео, да коњи имају длаку као у магараца. Дабоме, Боса их је ранила и појила, а није чешала. Све и да је хтела не би смела — женска је она страна.

Сада је завирио у шталу, а не памти кад је последњи пут било. А кад ће опет бити, ко би то знао. Ни сада није видио, да коње треба очешати. Није био за тим, па макар и видио, опет није видио.

И оде одатле на сокак. Опaziо је — већ се промаљао по где који човек.

„А-ха, сад се може“ промрмља и крену на раскрише.

Кад он тамо, а Љубинко — као да су у боб врачали — на ту.

„Е-хе, ево нашег столароша“ нашали се Љубинко.

„Да шта, да шта! Него баш ти хвала!“ рече му сретни Рака.

„Плаћа је хвала“ нашали се и опет Љубинко.

„Е, кад је тако, а ти хајде!“ И уђоше у биртију.

Рака наручи литру вина, а Љубинко развеза говор; како је било јутрос у седници.

„Баш сам урадио како сам хтео“ заврши он.

„Добар дан! А гле, та ви сте већ ту“ промоли се Трива.

„Де, Триво, једну чашу!“ позва га Рака.

„Та... знаш... баш нисам тако за њега.“ Бајаги Трива неће.

„Та шта бога ти, шта ту ваздан, де ни!“

„Е, кад си баш тако навалио, а оно хајде једну. За здравље твоје, брат Рако, и бпла ти столица сретна и дуговечна“ наздрави Трива.

„Дај Боже, дај Боже!“ одговори Рака, и чаше се испише.

Тако дође други, трећи и до довече било

их је пуна два стола. Разуме се, да одборник није ниједан фалш.

Пио се то ту, брате, певало, пушило, да не виде један другог од силног дима. За час на би се чула здравица: „У здравље твоје и била ти столица сретна и дуговечна“.

Највише је наздрављао Љубинко, а највише је и говорио он. Кад год је који нови дошао, увек је он приповедао, како је баш он то израдио, да Рака добије столицу. Одборници су потврђивали, а Рака се једнако смешно. Оно он је хтео да се учини, као да му је свеједно, ама не може. Све га нешто изнутра тера, да се смеје, да ужива кад год се о столици говори. Па чак и кад престану о њој говорити, а он онако — као бајаги — тек запита: „Како је то било“ или „Шта је овај или онај рекао“. Онда се опет почне о томе говорити.

А Љубинко опет није жалио свог језика. Све до најситнији прева исприповедао је бар двадесет пута. И опет би почео изнова, кад би видио, да Рака то хоће.

Нашао се ту и гајдаш. Таке су прилике за њега берба. Он их је још више развеселио. Уватише се и у коло. Те луне, те грмљавине, бого мој, то је било што год.

„Нек се зна кад је Рака Никшић добио сто!“ викао је он и трес! прсну флаша на стотину комада, а вино се просу.

Играше још бенње. певаше, нише, лупаше.
 У једанпут паде на намет нешто Раки.
 Он шапне то Триви. Овај климне главом одо-
 бравао је.

✱

Ајдемо сада да видимо, шта ради Боса.
 Још данас је она опазила, да се Рака не-
 што мува, да му нешто није онако као ових
 дана. Видела је да је весео, али она није
 могла помислити, да је то каква срећа, кад
 се добије сто.

Њу научише из малена, да буде онда
 срећна, кад види, да су с њом задовољни.
 Па да, имало је дете мађију, па тако то.
 Тешко је било уговети, па опет се мађија
 није на њу потужила.

Кад се удала била је сретнија. Свекар је
 увек био задовољан с њом, па је то и казао
 и пред њом и осим ње. Она је онда била сва
 сретна. Раки није ни угађала. То није, да га
 није слушала, него га није имала ни шта
 слушати. Он њој и није заповедао.

„Ти си бабина, а шта Рака . . . трице!“
 често је баба рекао.

Она је Раки спремила чисту кошуљу, ха-
 љине и обућу, па то је све.

Е, боме, кад баба умре, а оно би све
 друкчије. Ено све догађај за догађајем. све
 се Боси изређа у памети. А зашто то тако?
 питала се она сама.

„Е само да Рака не оде у сватове, све би то било друкчије. А овако . . . казна божја.“

И опет се Боса остави тих жалосних мисли. Опет узе пребирати по памети оно за бабина живота.

„Најбоље ми било онда. Ако шта љуцки урадиш, а баба каже: Баш ваља! Ако дође благ дан мирна си. Ако ма од куд дође није празних руку“.

А ето шта је данас!

„Још да ми није овог детета сахрани боже“, шаптала је сиротица.

У једанпут се зачу тресак. Прозори се задрмаше, врата задрхташе; земља као да се тресе. Глуво је доба ноћи. Страшно је то. Петлови запеваше, близу је поноћ.

Девојчица врину, па се трже. Отвори широм очи, па погледа уплашено. Кад над главом опази матерно лице, очи јој се развукоше — она се засмеја.

„Мама, кара Бога, је ли?“ упита, а очи се опет склапале. Није ни одговора сачекала. Спусти маца главу и заспа. Мати је прекрсти, прекрсти се и сама. Очи јој падоше на св. Ђурђа, руке се прекрстише, а усне почеше шаптати:

„Боже и ти светитељу наш, свети Ђурђе, мајко Божија и сви ви свеци на небу, помо-

зите овој кући . . . не дајте да пропадне. Боже, молим ти се, даруј ми здравље“ . . . а очи јој сврнуше на девојчицу.

Лако је било погодити, зашто је здравље молила у Бога.

Хука је на пољу мало јењала била. Био је оно дунуо јак ветар и отуда она луна.

Боса чу опет луну. Уплаши се још већма. Да није ко одвео коње, отерао говеда, свиње или овце, па дошао да тражи и новаца? Те, јој мисли брзо прелетаху главом, док опет зачу луну, луну и вику.

„Бо-со-о-о! Бо-со-о!“

Познаде Ракин глас. Онако устрашена заборава и обући се, него онако како је била у једној сукњи и душанци, отрча у кујну и извуче резу. На врата провали Рака.

„Хај, хај!“ дерао се млатајући рукама.

„Бо-со-о! листића спреми . . . листића . . . и . . . шунке од лане. Е да, има Рака још . . . има“ опет се дерао, као да је она десет кућа далеко.

Тетурао је тамо овамо, док се не дотетура за сто. За њим исти такав Љубинко, Трива и још два три. Сваки је у рукама носио флашу с вином. Из неких је фалило половина вина. То су онако . . . посрћући . . . просули. За њима уђе и гајдаш.

Боса, онако лако обучена само што је

заогрнула мараму. пође куд је посла Рака. У кујни је прво отпретала ватру, а онда оде по шунку у вајат до штале и у амбар по брашно. Богме је она дрктала, а није ни чудо — та снега је већ било.

За час дође Боса, нареза шунке и унесе.

Весела браћа дочепаше, па у сласт појеше. Нису ништа вечерали, па су огладнили. Налише у чаше, па. . . „Добро здравље!“ и вина је нестајало. Онда се опет осу говор. песма, а све онако осим реда. Шта је који знао, то је и чинио.

„Нек се зна . . . да богме . . . нек се зна, кад је Рака добио сто, а Љубинко, а Триво?“ говорио је почешће Рака.

„Нек се зна, нек се зна. Љубинко је то урадио, хе — а да ко?“ и опет је Љубинко приповедао како је било. Само је сада био пијан, па ниси могао ухватити ни рена ни ушију. Дочепео се, па . . . као „Ревко барѐ“ напио се.

„Први човек у селу, да . . . први . . . тај наш Рака. И јес човек!“ мрмљао опет Трива. па би часком лактом изврнуо чашу. Пило се то данас све на бело, а сада је црно . . . пред очима.

И гајдаш би забрујао његовим гајмама, ови онда још већма викали; читаво чудо, па то ти је.

Дођоше и листићи. Сад осуше фалити газдарицу, како уме, како зна. „Прва ти је она у селу“ завршио је Трива.

Дугоше се, да опет иду. „Куда?“ упита нијано Рака.

„Шором“ одговори Љубинко.

„Е, да код мене“ рече Трива.

„Светли Босо!“ викну Рака. И она још онако необучена узе лампу па пође пред њима. Посветли им, док не изиђоше на сокак. Онда брзо уђе у собу. Осећала је, да јој телом пролази језа. На сокаку је још чула свирку и подвикивање. Она осети мржњу спреам тих око Раке, жалост за њим, страх за себе и дете, и све то у једанпут. Покрила се добро, а дрхтала је; заспи, а сваки час се трзала. Била је грозничава.

*

Рака је протерао кера те ноћи управо до зоре. Били су код Триве, на Љубинка, а пред зору опет у биртији. Кад се тек сасвим разданило, онда је Рака с Тривом дошао кући. Путем су све држали један другог, тобоже се чували да не падну. У истини они се гуркали, те би час један клекнуо, час други.

Путем истрчавао свет, да их види. Трива је промукло певао, па тиме дао знак, да иду. И свет их гледао.

Некоме од света било је до смеја. Обично се младеж смеје у таким случајевима, па и овде је тако било.

„Епо, онде му баба закопао повце. Еј, Рако, тражи!“ шалили се младићи, кад би Рака запео на посрвуо.

Рака би само опсовао што год.

Други се радовали Ракину злу.

„Нека га, пека још мало. Биће он слуга, а и треба. Ти су ти Никшићи ишли по врх дудова“, ови су говорили.

Неки су га и жалили.

„Образ изгубише, бацише га под ноге. Особито онај Никшић. Ајд онај, онај је то научно, а чува онет, ма да је и најнијанпји. Ал овај Никшић . . . отац му био, да га тражиш. И он је бивао весео, ал не изгуби намет. А овај полуди, баца, дупа . . . ко је он је . . . док не пропадне.

И стигоше до Тривине куће. Трива оде које како унутра, а Рака сам пође. Како је допратио Триву, морао је сада проћи крај Тошине куће.

Тоша је баш помагао своме свињару, да истерају и летошњаке прасице у поље. Како је падао снег, они остајали код куће, па им се сада неће у поље.

„Бројтро, газда слуго!“ паруга се Рака Тоши.

Тоша се забунио, па га није ни опазио.
 „Бог ти добро дао, први газда!“ рече му
 Тоша. Видео је да је пијан, па се окрену
 за послом.

То су браћи биле прве речи, од када се
 поделише, па и те небратске.

Стиже Рака и кући и одма се онако обу-
 чен свали у кревет. Заспа одма као тош. Тек
 се после подне пробудио.

Када отвори очи, угледа крај кревета
 стрица. Овај седи и гледа га.

Рака се унезверио, не зна где је. Протрља
 руком очи, погледа по соби — његова је.
 код куће је. Али откуда стриц ту?

Стриц је погађао шта он мисли. Отпоче
 му говорити:

„Да, гледиш де си. Код куће си. Дошао
 си кад нетреба. Е, мој Рако“, отпоче стриц
 мекшим гласом, „не ваља ти посао. Оно ти
 није ваљало, што си ишао да будеш старојко;
 оно ти није ваљало, што је било с Тривом,
 а ти сад ортачиш с њиме; оно ти није ва-
 љало, што си онда хтео с братом оно вече
 предамном; ово ти не ваља, што си ком ста-
 ријем човеку отео сто; тај твој алдумаш не
 ваља. Босу си ноћас истерао као псето на
 ту зиму, да ти иде по шунке; е па да, да
 се покажеш. А она сиротица сад пати. Дај
 Боже, да узима дуг век; ти ћеш је баш са-

ранити. Оно ти јутрос не ваља. За тобом говоре као за последњим човеком. Цео твој живот не ваља. Видиш, тако сам и ја ништа не радио, али нисам ништа ни трошио. А ти хоћеш, да си први свуда и ништа да не радиш. Мој брајко, то не иде. Остави се ти Триве, Љубинка, тог твог друштва и наполичара. Прегни сам, па да виш. Мора се и потрошити али с временом. А шта ћеш, јаднице ове године? Година оманула, леба немаш ни до Божића, порез ниси платио, марву си распродао, а новац прошио, шта ћеш сада? Опамети се, Рако, ти си млад, па штета, да ова темељна наша кућа пропадне.

Рака је био мамуран. И онако му звонило у глави, гајде брујале, песма се и говор чули. Све је то било изукрштано у глави, а од вина штречале му жиле. Сад још и стриц му приповеда, поред све оне буке у глави. Рака је слушао стрица, док му је говорио, а сам је ћутао. Тај говор стричев чинио му се као неки далеки глас, као да снови. И гледао је стрица оним од вина крвавим и поднадулим очима. Стриц је мислио: „Слуша тај и прима“. Ал јест да! Стриц се преварио.

„Браца, ја нисам дете. Знам шта радим: не треба ми тотор“. рече Рака, а пребипрао је у памети, шта му све стриц рече.

Браца се наљути.

„Није нико ни хтео да буде твој тотор. Дошао сам, да ти кажем као старији млађем шта ваља и не ваља. Кад не слушаш, ради како знаш, макар и слепац био“, рече стрин и оде.

„Јест, макар и слепац био“ рече за њим Рака.

Рака је одиста и даље тако исто живео. Ништа није радио, а доста трошио. А да подмири трошкове продао је сву марву, осим краве и крмаче. То баш мора бити — млека за дете, а по који рањеник за кућу. Него га брзо почеше стизати беде.

Боса му се те зиме разболела, а она је и држала оно мало куће.

То је била прва невоља. До Божића је још које како прогурала онако све с ногу, ама онда баш леже. А како и не би. Онако слабог тела, а свали на њу сав посао и женски и мушки. Још је терај, да те двори у по ноћи и гола и боса. А поврх свега гризла се је много. „Он је такав, за њим свет тако говори, ето све пропада у кући, ето не мари ни за дете“, све је тако увек мислила.

Кад је легла, немаше ко да је подвори. Дете мало, пет јој је тек година, а шта оно зна.

Боса замоли Раку, да дозове стрину. И долазила је ова скоро сваки дан, а долазио

је и стриц. „Шта ћеш, ако нећеш своје, а да коме ћеш“, мислио је он.

Тако су седели једанпут у соби сви око кревета Босина. Било је негде око светог Саве. Међава је била јака на пољу, фуруна је била добро наложена, па је било добро у соби.

„Па како ти је, рано? упита стрина Босу.

„Као мало ми је боље.“

„Нека, фала Богу, и треба. А гле, Тоше и његове младе никад, а што то?“

Рака се намршти на ове речи. Боса га погледа, а очи јој молиле.

„Зовни их, Рако, гре'ота је а и срамота, да они не долазе, а није до њих, до тебе је“. рече стриц.

„Зваћу их“ рече Рака и изиђе на поље.

Боса би се чешће закашљала, а више пута и тако јако, да се вратне жиле све напрегле. И крв је бацила по који пут. То је она несретна болест, од које нема лека, када завати маха. То је јектика.

Знали су сви око ње, да су јој дани избројани, али дабогме, увек су јој говорили, да ће оздравити. Тако се то увек ради а и треба, јер то је таком болеснику све, што се може надати, да ће бити боље.

Пред вече су тог дана дошли и Тоша и млада му са малим мушкарчићем.

Тоша је улазио у собу са неком радошћу, жалошћу, страхом и шта ту све није било. А да, кад си из твоје куће, где си се родио и одрастао, на страни две три године, па кад дођеш, онда не знаш шта осећаш. И смејао би се и чисто би плакао, сам не знаш шта ти је.

Кад је Тоша још опазио Босу онако слабу — још је са сокака видео да је кућа трошна и то га је већ ожалостило — онда преврши жалост, и њему је, кад се с Босом пољубио, капнула суза.

„Снао моја, како ти је?“

„Ето, биће добро“ рече она.

Он је видео шта је. Он ју је гледао. Очи му биле несите. Хтео је да се нагледа и за све оно време, од када је није видео. И та велика љубав учини, да је и жалост била већа.

И Криста се јави.

Чика је узео на крило, па се играо с њоме. Није знао, шта је доста.

И Рака уђе у собу.

Свима је било некако ладно око срца. Сви су чекали, шта ће сад бити. Тоша устаде и пође Раки у сусрет, али стаде. И Рака је стао. Гледаше се тако браћа, гледаше, а сви су други очи упрли у њих

„Нек се све заборави, Рако!“ рече први Тоша.

„Нек се заборави“ рече и Рака.

Сви одануше у соби. Браћа изменише неколико речи, тек нек се нешто проговори.

Сад почеше сви говорити. Особито је Боса питала свога „браћу“ како он код куће. И Тоша је приповедао, како земљу ради, како марву рани, како ово како оно.

„Није рђаво, фала Богу. Ето сам баш пре неки дан купио два јутра земље. То ми је прва тековина“ завршио је Тоша.

„Е да!“ ушчудише се сви.

„Хоће тај, хоће!“ рече стриц а радовао се.

Тоша је већ у ноћ отишао кући. Долазио је сада чешће.

Боса је лежала још неко време, па се почетком пролећа предигла. Сви су се томе чудили. Изгледала је и мало пуна.

„И хоће, отргнуће се“, говорили су.

Ал који су боље знали, видели су да оно није месо, да је оно само поднапирено.

„Ако још једанпут легне, неће више устати“ говорили су ти. Тако је и било.

Пролеће и лето је прошло, а у јесен леже и опет Боса, леже да се више не дигне. У оно време, кад лист с дрвета пада, онда и Боса заврши свој живот.

Једнако док је лежала, молила је Раку, да пази на дете, да не буде последње. Са детњим именом на уснама и умрла је.

Рака је Босу саранпо онако, као што то први људи чине. И даћа је била така.

И тако Рака оста без Босе. А да би несрећа и већа била, остаде и дете од шест година — женско дете.

Те зиме би долазила стрина, па кад и кад скувала, тако и Тошина млада. Криста је понајвише бивала код Тоше, а доста и код стрине.

Рака узе те зиме срачунавати колико има коме да да и колико сам има. Сетио се и тога. Требало је доста. Које, што му је нешто марве скапало, које многи његови трошкови, а ето и сарана сада, које куповање жита; он онако од прилике прорачуна, да му треба неколико стотина форинти.

А шта има?

Ништа, до злеуда два коња, која је на ново био купио, краву и свинче. И то је све било пожгађено. Он није гледао, а Боса није могла, била је болесна, па ето тако. И то све прода, ама то не залеже ни четврти део.

А оно друго?

Сам је о томе доста мислио. Баш нема од куд.

„А шта ту ваздан, продаћу четири јутра земље, па све рашчистити. Онда ћемо за даље видети.“ Тако се решио Рака, а одма је то дао на глас.

Земља се је пуно тражила. Јавише се многи, а међу њима и Тоша.

„Од куда теби новаца?“ упита га Рака.

„Нешто имам, нешто ћу узаймити“.

„Дакле ти узаймаш, да купујеш земљу?“

„Е, боме нећу узаймати не знам за какву параду“.

Рака га погледа. Мислио је да се то њега тиче.

„С тобом нећу пазарити“. рече мргодећи се.

„Ако“ и Тоша оде.

Рака забрани Кристи да иде Тошиној кући. Била му је то туђа, па чак и мрска кућа. Ваљда зато, што је напредовала.

Рака је продао земљу за лепе новце. Одиста је све измирио.

Сад намисли, да се жени. Давно је њему замакла за око удовица Стојна. Он је њу онако као задиркивао још док није био удовац. И она је пристајала на шалу. Чак му враголасто и вратила по некад. Поручи он њој по стрини. Мислио је да се венча о месојеђама. Тај дан, кад је стрина отишла, чекао је он нестрпљиво.

„Шта је?“ нагло упита стрину кад дође.

„Ништа . . . неће.“

„А што то?!“ убезекну се Рака.

„Неће, па ето! Пропалица је, пијаница.“

саранио је ону прву, хоће још коју. Само кад би која луда била да пође, тако вели она“ изговори на душак стрина.

„Да јој . . .“ и опсова јој нешто гадно.

Ху, то га је страшно разљутило. За њега, за Раку Никшића она неће. Пије, пије, па своје пије.

Прокљувало се то и у комшилуку. Неко се чак и подсмену, па још Раки у брк. Ух, како је онда тога погледао, да Бог сачува! Да је имао громове у очима, све би пустио на онога.

Него се Рака убрзо нађе са својим друштвом. Трива, Љубинко, они њега утешисе.

„А шта се ти љутиш? Да је бар каква, па да неће, хајде де. Нег оно чудо од жене . . . није се вредно љутити“. Тако су они њега на изменце тешили. Ама је њему била у глави Стојна. Баш би је волео, а ето неће. И то већ сви знаду.

Друштво би га окупило да пије. Из почетка ко није му се рачило ни пиће, али једну, две три и још толико, па збогом памети. Рака је постао опет онај „први“, бесни, пијани Рака.

*

Док је Рака проводио време тако пијући, лешкајући, разговарајући с комшијама, дотле је мала Крпета расла онако као млада воћка,

кад је нико не окопава, кад јој нико не са-сеца непотребне гранчице. И као што воћка кад се пађе у доброј земљи расте нагло, али са пуно и одвише грана, тако је и Криста расла. Дете рођено здраво, а добро нажено у раној младости, па је и сад било здраво. бујно.

Од кад јој је отац забранио да иде код стрица, нашао јој је неку стрину покојне Босе, да нази на њу и па кућу. Та жена била стара, па кад би зготовила нешто за јело, а она преслицу под руку, па хајд у село.

Дете је остало само себи. Оно се онда забављало, како је знало. Да богме, само није било. Искупило би оно деце, па се ту ређају игре. Сад више није волела лутке и њихове сукњице, него друштво.

Играли се једанпут жмуре. Ту је био и Ђура комшијин. Био је већ велик. Двајајет му је година, а исписан већ и из школе. Он хоће, да се играју сватова, други жмуре, и тако се поделише.

„А ми ћемо и жмуре и сватова“ рече Ђура.

„А како то?“ упиташе га други.

Сви су били од Ђуре и млађи и слабији. Старији и најјачи се слуша. Тако је и овде било.

Десило се, да су у компилуку била сва

мушка деца. Сви су се скупиљали овде на игру. Јер овде су били најслободнији.

„Овако то иде“ рече Ђура.

И он заштити себе и Криту неким коровом — рузмарином то је. Још је и Кристи везао и неку крпу око главе, а један крај пустио на леђа. То је венац — а они млада и младожења.

Кад други видеше и сами се заштитише. Донеше у бокалу и вина. Пили су сви, па све веле: „Аха, ала ваља“. Да богме, то је вода, али они су пијани. Певају боже, па свако својим гласом, да ти уши процеру, па се криве, посрћу, бајаги пијани су.

Е, кад је тога доста било, онда им рече Ђура:

„Ајте ви за кућу, а ми ћемо се сакрити. па нас ви тражите“.

И послушаше га.

Он довуче Криту у кујну. Ту је било велико корито усправљено уза зид. Ђура га полако спусти, па рече Кристи, да се завуче под корито. Она то учини а за њом и он.

„Али мораш ћутати, да те не чују“, рече јој још.

Кујна је била пуна рупчага, па је под корито могао долазити свеж ваздух. И тако су ово двоје могли одиста дуго ћутати.

Они малишани протрчаше по дворишту.

по шталаи, аја! нема их нигде. Дођоше и у кујну. Погледаше, нема их. Одоше у једну собу — нема, у другу — нема. Опет се зауставише у кујни. У рукама су сви имали по струк живе коприве.

Један малишан стао близу корита, па копривом дирка га. Онда онима другима руком показа, да га дигну. Ови то учинише. Он онако и негледајући много пљес копривом па по Кристи. Ножице јој биле голе, па баш по њима. Криста јаукну. Ђура излема тог малишана.

Он оде кући дерајући се. Мати му дође, па их све редом изгрди.

„Кући лоле, па тамо прасице раните и јагањце и теладима траву берите; у ту се пусту кућу кушите“.

Они би се на све стране разбежали, па сутра опет.

Други су очеви, а особито матере браниле таку игру деци, где им је само око стигло.

Кристи нико није бранио ништа, и нико је ништа није учио. Било јој је ето скоро седам година, а прође боме и још седам, а она нит шта лепо чу, нит научи. Није знала ни конца у шиватку удети, увек се само играла.

Е, а које чудо онда, ако је шгром својом изненадила и оца и село.

*

Рака је постао мало по мало прави пијанац. Из почетка је пио више да се покаже. Него то је бивало чешће, и сада је Рака већ пио, зато што му треба пиће, што му бан срце иште.

Рака је пио, певао, пратио се гајдашем. Више би му пута на ум пало, и он би окренуо преко бантина, преко јендека и плотова сиром гајдаш би исплазнио језик стижући га. А морао је. Рака би преценио банку, па би дао гајдашу, а сам је носио другу половину.

Тако је он проводио, тако се веселио. Кад и кад би дошао кући, јео, спавао па опет на ново. Кад би нешто две недеље без пића био, било му је мука, све га нешто дизало; из њега је нешто зинуло на вино. Тако му се чинило. Сад га је морао пити, јер је тако научио. О женидби није никад више мислио. Од кад га она за срце уједе, мануо је све.

Крста је поред оне бабе расла сасвим по својој вољи, онако, као што смо видели.

За две године Рака је опет продао четири јутра земље. Онда му се нешто десило, што је вредно забележити.

Био је с кућцем у општини, да праве

уговор. Кад је бележник то урадио, позва их, да се потпишу. Кунац се потписа. Рака није знао.

„Како то, Никшићу, ви млад човек да не знате писати?“

„Та није за гуске сено, господине!“ рече исти онај председник цркв. општине.

И Рака би кидисао био на председника, да није био, где је био. Бележник га погледа, па му и он рече:

„Јест, и ја велим: Није за гуске сено.“

Рака љут оде.

Тог је дана био мастан алдумаш. Прво зато, што се и самом Раки пило много, а друго зато, јер треба пуно вина, да се преције љутина, а на послетку и зато, што је Рака још хтео да се покаже. Још у таким приликама он је био „први“ човек. Тако су бар говорили они, што су се поред њега напили. А волео је он још, да му се то каже. У селу га нико није ни гледао, ни вермао више у шта. И то га је терало да тражи овако друштво.

*

Шеснајест година иза смрти бабине, дошао је добош пред кућу Ракину.

Како ли је њему онда било?

Био је још млад човек од својих четрдесет година. Изгледао је као да му има не-

десет и више. Био је јако проседео, лице му сасвим потамнило, а очима је жмиркао. Видио је тек нешто мало.

Рака није ни знао, када ће му се кућа продавати. Истина, звали га у општину и тамо му казали, али је он био пијан. У оном бунилу је тамо псовао и они га истерали на поље.

Сада је тек осетио горку јаву. На пољу се чула вика: „Први пут, ко да више!“ и онда лупање добоша. Звали су и Раку да тамо дође, али он паје хтео ни за Бога. И оно се опет настављало Рака је седио с Кристином у вајату. Криста је плакала, а Рака се поднимно на ћути, ћути и мисли. Мислио је, шта је негда био, а шта је сада, па му је тешко било. Само није помишљао, зашто је то тако. Знао је, зашто му кућу продају. Задужио је код биргана до три стотине форинти.

„Нека, бар сам се најивио“. Тако се он тешио.

У једанпут се чулуна на вратима. Криста уста и отвори.

Два жандара уђоше. Криста цикну. Рака протре очи, мислио је, оне га варају. Ћипио је и стајао устубочен.

„Ма је л' то твоја девојка стари?“ упита Раку један жандар.

„Моја је“.

„Ма лена си ти ђевојка, ништ ти ми нећемо“, рече други Кристи. Криста је дрхтала.

„А знадеш ти стари зашто смо ми дошли?“ упиташе Раку.

Рака није ништа говорио. Начуо је био нешто, али није хтео све да слуша. Бојао се тога, а није то веровао.

„Добро, а ти ђевојко казуј, ђе је дете, што си га родила!“ заповедише Кристи.

Криста је ћутала.

„У ђубрету. је ли?“ смејали се жандари.

„Да, у ђубрету. Ја сам га родила, удавила и тамо законала“, рече Криста одреши-то. „Ево, па ме водите“.

И она пође пред њима.

Рака скочи пред жандаре.

„Недам моје дете“ викну. Али они га гурнуше, смејући се и одоше. Рака је остао лежећи на земљи.

Криста је прошла пред жандарима кроз ону гомилу света. Ишла је дигнуте главе, а гледала преда се. Нешто јој је жегло образе, жегло њу сву, она је била у бунилу. Стид ју је морно, а она га хтела савладати, хтела је да гледа сваком у очи. Није јој то пошло за руком. Чим би куда погледала, видела би да се злобно смеју, или тек ретко ко да је жали. Па и ове је мрзила. Пред себе је гледала.

Била је лена, отресна девојка, као да је од брега одваљена. И странци, што су били ради продаје куће ту, распитивали су се, зашто то. Када су им рекли зашто је воде, мрднуше раменима, па рекоше: „Штета, лена је девојка, али . . . није ни чудо.“

Кућу је Ракину купио бирташ за пет стотина форинти. Још је и Раки преостало педесет и то му је бирташ одма дао, али и заповедио, да се сели на поље. Оно више преко дуга отишло је на трошкове.

Кад је било већ све свршено, два три се момчића подухватише, да ће зид из комшинске авлије срушити сојама. На тај је зид прокисавало већ неколико година, па су цигље међу собом сасвим попустиле.

Врагови одоше и заиста учинише. У једанпут бубну сав зид у предњу собу. Онамо даље није ни пао.

Нови газда даде одма скинути кров.

„Ту ћу нешто да назидам још на лакат једно парче, па ћу и ту отворити биртију“, говорио је он.

Свет се разишао. Путем је опет говорено. Било је и таких, који су ту били и о бабинијој сарани.

„Ето, јесам казао, да ће тако бити. Још онда сам ја знао“ рекли би по неки.

Они су други показивали прстом на Гошину кућу.

„Ено, онај је начинио и већу и леншу, него што је та била; и ми смо погодили.“

*

Рака је остао сам у вајату. Сад је тек био несретан. Кроз главу су му ишле црне мисли; он је знао, да нема куће; он је знао, да ће Криста бити затворена. То га је тако мучило, тако га је мучило, да он од онога тренутка, од кад му одведоше жандари Кристу, не зна ни шта мисли, ни шта ради. Само осећа, да му је тешко, јако тешко.

Пред вече је дошао Тоша са Тодором, оним из прека комшијом, не би ли га наговорно, да како дође Тоши.

„Гуђа леба нећу јести“, рекао је само и ништа више и Тоша и Тодор су отишли како су и дошли.

Пред вече, скоро у вече, опази Рака ону педесетку. Сад се сети од куда му.

Уста му се развукоше, а очи засветлише. Добро је стисну, па оде у биртију.

Пио је тамо до по ноћи. Пио је, лунао, губио новце, крали му новце.

После по ноћи пође кући. Била је густа помрчина. Рака дође кући, уђе у предњу собу, ногама нагази на цигље. Сетио се шта је, па пође по тим цигљама. Није знао шта ради. Попе се до зида, а онда у једанпут . . . буб! . . . чуло се како Рака паде.

*